

DANSK AUDIOLOGOPÆDI

FAGBLAD FOR AUDIOLOGOPÆDER

47. årgang • Marts • Nr. **1**

Hermann

Om små og store hverdagsoplevelser, som børn i 3-4 års alderen kan glæde sig over og forholde sig til. Samtidig træner børnene de grundlæggende følelser.

Hvorfor bliver Herman bange? Vred? Overrasket? Glad? Ked af det? Hvorfor kan han ikke lide maden?

Pr bog med dukkespil og samtaleoplægkr 72,-

Stop-op-sneglen og Hurtig-hunden, fingerdukke

Pr stkkr 68,-

På sporet af ordet

Hvilket bogstav mangler? Hvilket ord mangler?

Find den rigtige sæk med bogstaverne til det viste ord. 3 x 40 opgavekort til spf-pennen til træning af de 120 hyppige ord.

Opgaveæske kr 162,-

spf-pen pr stk..... kr 65,-

Klog på sprog 2

Spil i to sværhedsgrader til træning af de sproglige forudsætninger inden for kategorierne: fællestræk, ordpar med bogstavrim, ords betydning, ordsprog og talemåder, han og hunkr 220,-

Café-nyt

Nye frilæsningsbøger og Noget om... hæfter af læs-og-forstå-typen på to niveauer til de 13-15 årige og nu også med et niveau til de yngste, som passer til indskolingen.

Pr bogkr 46,-

Sæt med 5 ens hæfterkr 96,-

De allerletteste fagbøger på lix 6-8

Korte tekster med faktabokse og masser af farvefotos i bøgerne om politiet og brandvæsnet.

Pr bogkr 58,-

Du kan læse mere om materialerne på www.spf-herning.dk
Her kan du også tilmelde dig vores nyhedsbrev. Priser excl moms.

Special-pædagogisk forlag

Birk Centerpark 32 · 7400 Herning · Tlf 97 12 84 33 · forlag@spf-herning.dk · www.spf-herning.dk

Faglighed og faglig udvikling står for fald?

Brugen af ord som »rummelighed, inklusion og nærhed« dækker i mange tilfælde over en trist sparemanøvre i pædagogisk forklædning udført af kommunen. Børn med udviklingsmæssige vanskeligheder, bl.a. sproglige, skal inkluderes blandt de normalt udviklede børn og have sprogstimulering, givet af en pædagog med særlig viden på området. Men sprogstimulering og talepædagogik er ikke det samme. Sprogstimulering kan ikke erstatte den talepædagogiske intervention. Den talepædagogiske intervention indledes typisk med en logopædisk undersøgelse/udredning, som herefter følges op af et særligt tilrettelagt specialpædagogisk undervisningsprogram med fokus på specifikke sproglige og kommunikative vanskeligheder. Den talepædagogiske undervisning iværksættes på baggrund af en henvisning fra professionelle børnehavepædagoger, læger eller forældre, der er bekymrede for barnets talesproglige udvikling.

Kommunen, der hjemtager børnene fra sproggrupperne på taleinstitutterne, gør det ikke for at give barnet nærhed eller bedre kvalitet i tilbudet, men slet og ret for at spare. Der oprettes måske et kommunalt, men billigere sproggruppetilbud. Spareknapperne er få, enten spares der på undervisningstid eller på personaleomkostninger og somme tider transportomkostninger. Vi har før i lederen advaret mod denne tendens. Vi ser en udvanding af et omhyggeligt opbygget fagligt speciale til fordel for et tilbud af mere generel karakter, som er billigere. Vi ser det som en tilsidesættelse af tale-hørrepædagogers/logopæders professionalisme. Vi mangler undersøgelser og kortlægning af, hvad de konkrete tilbud indeholder. Man kan vanskeligt forestille sig, at et kommunalt tilbud til børn med specifikke tale/sprogvanskeligheder kan matche taleinstitutternes faglige niveau. Tidligere blev børn med specifikke vanskeligheder jo netop henvist til et specialiseret tilbud af de kolleger,

der nu skal løse opgaven, fordi opgaven ikke lod sig løse i kommunalt regi. Henvisningerne skete, fordi der var brug for et særligt specialiseret tilbud med stor praksiskompetence og vedligeholdt faglighed. Det er der stadig.

De nuværende specialistenheder er afgørende for vedligeholdelse af den faglige kompetence og udvikling af faglighed. Muligheden for at opretholde den professionelle kompetence falder i takt med, at opgaven går over til mindre enheder, som det kommunale tilbud udgør. Den »kritiske masse« er for lille i de fleste kommuner.

I lighed med andre logopædiske specialer skal der også udarbejdes en »best practice« i arbejdet med børn med specifikke vanskeligheder. Af hensyn til den kritiske masse hører dette arbejde naturlig til i DTHS* regi.

ALF vil kæmpe for en bevarelse af logopædiske specialer på tale-høreinstitutter og kommunikationscentre. Vi advarer mod tendensen til at forlange, at talepædagogen/logopæden skal kunne rumme og dække over flere og flere logopædiske specialer. Det kommer der ikke kvalitet ud af. Taberen i sidste ende er borgeren, i denne sammenhæng barnet. Det handler om bevarelse af faglighed og faglig udvikling i logopædien.

Trygve Andersen

* DTHS er en landsdækkende sammenslutning af institutioner, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. DTHS behandler fælles anliggender med det formål at fastholde, styrke og videreudvikle fagligheden på området

Hinsides lyde og sætninger: Udvikling af dialogisk kompetence hos børn med CI

Af Jesper Dammeyer, Susanne Carstensen,
Bente Karlshøj og Eva Knudsen

Der er relativ god viden om børn med CI's sproglige udvikling, hvad angår sproglyde og ord. Derimod er der i den internationale forskning kun beskrevet meget lidt om den del af den sproglige udvikling, som ligger ud over sætningsniveauet. Denne artikel beskriver nogle af de resultater, der er fremkommet ved et fire år langt følgestudie af tre førskolebørn med CI. Børnenes sproglige udvikling er observeret og analyseret i forhold til dialogiske kompetencer. Resultaterne peger på, at børnene udvikler gode talesproglige kompetencer i løbet af den fireårige periode, men at børnene har brug for støtte til udvikling af dialogiske kompetencer og andre pragmatiske sider af sproget. Artiklen diskuterer og giver eksempler på, hvordan børnene kan støttes audiologopædisk i forhold til det pragmatiske.

Generelt finder man i de fleste undersøgelser et stort udbytte af CI i forhold til talesproglig udvikling og hørelse – uden at det dog generelt modsvarer en normal udvikling (Spencer & Marschark, 2003; Stacey, Fortnum, Barton & Summerfield, 2006). CI er effektiv og giver mange døvfødte barn god taleforståelse og -produktion.

I mindre grad har der været interesse for, hvilken betydning CI har for andre områder af barnets sproglige udvikling end taleproduktion og taleforståelse. Det gælder områder som barnets dialogiske kompetence – dvs. tage initiativ i dialog, svare, holde en samtale/kommunikation kørende, reparere den på hensigtsmæssige må-

der – altså en kompetence, som ligger ud over sætningsniveauet i sproget og vedrører de sociale aspekter af kommunikationen. Kun få undersøgelser har beskæftiget sig med emnet, men de peger på, at børn med CI på disse områder møder udfordringer, som også tidligere har været kendt hos børn med høretab. Ibertsson, Hansson, Mäki-Torkko, Willstedt-Svensson og Sahlén (2009) studerede teenagere med CI's samtaler med hørende jævnaldrende. De fandt, at børnene med CI anvendte signifikant flere anmodninger om afklaring (requests for clarification), og de brugte mere tid på at få deres budskab igennem. Tye-Murray (2003) studerede, om kommunikationen var flydende (conversational fluency) blandt 181 børn med CI (8-9 år gamle) i samtale med en professionel. Hun definerede flydende kommunikation som minimal brug af opklarende spørgsmål, flydende turtagning, lidt tid brugt på kommunikative sammenbrud og stilhed. Resultatet var, at når børnene havde en hørealders på 4-5 år, havde de stadig en ringe kompetence i flydende kommunikation sammenlignet med hørende jævnaldrende.

I et ret nyt studie har Most, Shina-August og Meilijson (2010) sammenlignet pragmatiske færdigheder hos 13 børn med høreapparat, 11 med CI og 13 hørende børn mellem 6 og 9 år. Alle børnene med høretab anvendte talt sprog, gik i almene skoletilbud, havde ingen handicap ud over høretabet og fik audiologopædisk træning to gange om ugen. Ved at rate videooptagelser af børnene fandt undersøgelsen, at børnene med høretab (både gruppen med CI og høreapparat) havde flere pragmatiske sprogsvækkigheder sammenlignet med de hørende børn. Der var ingen forskel mellem børn med hhv. CI og høreapparat.

Undersøgelserne indikerer, at børn med CI har pragmatiske sprogsvækheder. Formålet med denne undersøgelse er at undersøge børn med CI's pragmatiske sprogudvikling over tid for at få viden om, hvordan børnenes udvikling kan støttes. I denne undersøgelse er fokus på udvikling af dialogisk kompetence, som er et vigtigt område i den pragmatiske udvikling hos førskolebarnet (Russel, 2007; Hoff-Ginsberg, 1997).

Metode

Deltagere

En gruppe med tre børn (to piger og én dreng) med CI deltog over en 4-årig periode. Ved projektstart var børnene i gennemsnit 5 år (ældste barn 5 år og 3 måneder og yngste barn 4 år og 9 md.). Alder for operation af første CI var 2 år (lavest 1 år og 6 måneder, ældst 2 år og 5 måneder). Dvs. børnene er samlet set fulgt i perioden fra ca. 3 år til 7 år efter første CI operation.

Alle 3 børn har gået i specialtilbud for børn med høretab/CI (børnehave med høregruppe og centerskole eller tilsvarende), og kommunikationsvalget både hjemme og i institution har været dansk tale og i begrænset omfang brug af tegn som støtte. Ingen af børnene har diagnosticeret andre handicap/vækheder end det medfødte høretab. I artiklen er børnenes navne ændret.

Ingen af forældrene har hørenedsættelse eller anvender tegnsprog. Alle forældre har korte eller mellemlange videregående uddannelser, og der var ingen sociale, helbredsmæssige, økonomiske eller lignende problematikker i familierne i løbet af projektperioden.

I projektgruppen indgik tre faste hørende medarbejdere med viden og erfaring om støtte til børns sprogudvikling. De tre medarbejdere fulgte børnene gennem hele forløbet.

Procedure

Børnene blev observeret 6 gange om året de første tre år, det sidste år 2 gange. Observationerne forløb over to sammenhængende timer. Før observationerne var forældrene tilstede en ½ time til fælles morgenmad. Derefter gik forældrene ind i et lokale i nærheden med én af de tre

projektmedarbejdere. De to andre projektmedarbejdere var derefter alene med børnene i 1½ time, hvor den ene filmede børnene med videokamera, og den anden lavede aktiviteter sammen med børnene.

Aktiviteterne med børnene var ikke strukturerede eller styrede. Det blev prioriteret, at der var en afslappet og tryk atmosfære, som gav muligheder for børnenes sociale samspil og indbyrdes kommunikation. Den voksnes rolle var at støtte så meget som muligt uden at blive styrende. Således blev der over de 1½ times videoobservation forsøgt at skabe situationer, så børnenes sociale samspil og kommunikation bedst muligt kom frem. Projektmedarbejderen brugte dansk tale, mens børnene ikke blev styret i hvilken modalitet, de brugte.

Alle børnene var glade for at deltage, hvilket både de og forældrene hver gang gav udtryk for.

Analyse

Et klip fra hvert efterår fra den 4-årige projektperiode blev valgt til dette studie. Af de 1½ times videoobservation blev der udvalgt 2 minutters samspil/kommunikation mellem børnene. Kriteriet for udvælgelse var de første to minutter, hvor alle børn er fuldt engagerede og mest kommunikerende, dvs. de optagelser, hvor børnene viser det bedste de kan, på det givne tidspunkt. Der blev dog ikke valgt klip fra de første 15 minutters optagelse, så børnene var vænnet til kameraet og situationen. Udvalgelsen af klippene blev gjort af alle tre projektmedarbejdere, så der var enighed.

De to minutters klip er transskriberet og analyseret på en række parametre for hvert af de tre børn med registrering af begyndelses- og sluttid. I dette studie indgår følgende parametre:

- Alt talesprog/lyd, tegnsproglige tegn og gestus/kropssprog er transskriberet
- Antal korrekte ord og sætninger
- Dialog: initiativer, svar/opfølgning, forsøg på reparation (f.eks. »hva?«)

Af disse parametre er der både foretaget kvalitative analyser (analyser af transskriptionerne) og

kvantitative: Beregning af tale-, tegn- og gestus-tid, antal svar mv.

Alle transskriptioner er foretaget i programmet Elan. Databehandling og kvantitative analyser er foretaget i Excel og SPSS.

I forbindelse med hver optagelse er børnenes tale- og hørefunktion vurderet med CAP og SIR. I CAP (Categories of Auditory Performance) (Archbold, Lutman, & Marshall, 1995) rates barnets hørefunktion på en skala fra 0 til 7. 0 er »No awareness of environmental sounds« og 7 er »Use a telephone with a known speaker«. I SIR (Speech Intelligibility Rating) (Allen, Nikolopoulos, Dyar, & O'Donoghue, 2001) talefærdigheder på en skala fra 1 til 5. 1 er »Connected speech is unintelligible...« og 5 er »Connected speech is intelligible to all listeners...« CAP og SIR er en del af Nottingham Early Assessment Package (NEAP) (Nikolopoulos, Archbold, & Gregory, 2005) til vurdering af barnets udvikling efter CI operation. NEAP er oversat til dansk.

Reliabilitet

For at teste om de kvantitative analyser er pålidelige, er der foretaget reliabilitetsanalyser. Tre af de fire analyserede klip på 2 minutter er ana-

Barn	Ålder (år)	CAP (skala 0-7)	SIR (skala 1-5)	Tale tid (sek.)	Tegn tid (sek.)	Gestus tid (sek.)	Korrekte ord	Korrekte sætninger	Initiativer	Svar	Reparationer
Lars	5	4	2	38	0	0	38	0	3	2	0
	6	5	3	13	0	18	34	1	8	4	0
	7	5	4	17	0	3	64	9	8	9	1
	8	6	5	6	0	7	9	0	1	16	0
Mette	5	4	3	21	0	0	23	0	8	1	0
	6	5	4	14	0	1	18	2	6	5	1
	7	6	5	14	0	0	45	7	8	4	0
	8	6	5	11	1	8	23	2	0	10	1
Joan	5	4	3	3	0	0	10	1	1	5	0
	6	5	3	17	3	11	35	3	8	6	0
	7	6	4	7	0	1	18	3	3	7	0
	8	6	5	14	1	1	28	4	8	7	1
Alle	5	4,0	2,7	21	0	0	20	0	4	3	0
	6	5,0	3,3	15	1	10	28	2	7	5	0
	7	5,7	4,3	13	0	1	42	6	5	7	0
	8	6,0	5,0	10	0	5	20	2	3	11	1

Tabel 1. Resultat for CAP, SIR, Korrekte sætninger, Korrekte ord, Initiativer, Svar og Reparationer. Resultaterne er angivet for hvert af de tre børn samt gennemsnit for alle tre børn.

lyseret af to forskellige projektmedarbejdere uafhængigt af hinanden. Alle tre projektmedarbejdere har deltaget i reliabilitetskodningerne. Der er beregnet reliabilitet på kodninger for et barn for hver optagelse. Alle tre børn indgår. Reliabilitetskodninger er opgjort ved at angive kodninger for de to ratere for hvert 2. sekund. Reliabilitetsværdierne lå alle over 0,95 (Kappa statistik).

Kvantitative resultater

Tabel 1 angiver børnenes score på de analyserede parametre over den 4-årige projektperiode. Der er angivet score for det enkelte barn og for alle børn samlet.

Der er ikke den store forskel de tre børn imellem. Der er nogenlunde samme score på CAP og SIR. Børnene scorer ved slutningen af projektperioden på et niveau hvor »sammenhængende tale kan forstås af alle der lytter til barnet« og »forstår sammenhængende tale uden mundaflæsning«. For alle børn er der opnået en højere score i løbet af projektperioden.

Alle børn benytter overvejende talesprog, som anvendes i nogenlunde samme omfang af alle tre børn. Dog er der variation mellem de enkelte observationer, i nogle observationer taler et barn meget - i andre lidt. Tegn som støtte til tale anvendes i begrænset omfang set i forhold til anvendt taletid. Joan anvender tegn og stemme kort i to observationer, Mette i en observation. Alle børn anvender gestus, men mest i observationen ved 6 år og den sidste ved 8 år.

Der kan tolkes en tendens til stigende brug af svar samlet set over de fire år, hvilket indikerer en større grad af dialog. Antallet af initiativer er både for børnene indbyrdes og over de 4 år på samme niveau. Der forekommer kun få reparationer, fire i alt, fordelt på alle børn. Der er ingen systematiske ændringer i rigtige ord og sætninger mellem børnene eller over den 4 årige periode.

Kvalitative analyser

I en stor britisk undersøgelse blandt 468 børn med CI konkluderes det bl.a. at »these children (children who were younger than 5 years when implanted, and had used implants for more than

4 years), whose mean (preoperative, unaided) average hearing level was 118 dB, were reported to perform at the same level as nonimplanted children with average hearing levels in the range from 80 dB to 104 dB...» (Stacey, Fortnum, Barton & Summerfield, 2006). Der er ingen tvivl om, at CI giver barnet rigtig gode muligheder for at høre og tale, men der er samtidig heller ikke tvivl om, at CI ikke giver normal høreelse og sprogudvikling. Som introduceret finder undersøgelser også, at børn med CI har pragmatisk sprogvanskeligheder.

Dette billede afspejles også af de kvantitative resultater i denne undersøgelse. Alle tre børn tilegner sig hurtigt brugbar lyd og sprogforståelse samt talefærdigheder. Der sker en udvikling henover den 4 årige projektperiode: Resultater for CAP og SIR var stigende og i den øvre halvdel, børnene kommunikerede næsten udelukkende vha. tale/lyd (taletid), der var korrekt udtalte ord og sætninger fra starten. I de kvalitative analyser af observationerne bliver det tydeligt, hvordan børnenes hørefunktion havde betydning for flere aspekter af kommunikationen, herunder det pragmatiske. I det følgende vil vi analysere resultaterne kvantitativt med fokus på dialogiske kompetencer.

Turtagning

Børnene har kun enkelte gange i de tidlige optagelser en dialog (mere end to på hinanden følgende svar). De dialoger, der er, stopper hurtigt. Her er et eksempel fra observationen ved 5 årsalderen, hvor Lars og Joan lader deres dukker hilse på hinanden. Hun kigger på ham, men han kigger ikke på hende. Det, de siger, er næsten uforståeligt ud over »Hej«.

Lars: hej [pause] haj
Joan: hej, ja hajer hæjer
Lars: hi bi a baaaaar
Joan: ja hej å se der
Lars: om her
Joan: ja hej hei

Børnene magter turtagningen, men det virker, som om de pga. den manglende forståelighed ikke lykkedes med det.

I de senere optagelser fungerer dialogen bed-

re, samtidig med at udtalen er forbedret. Dialogerne er dog stadig meget korte børnene imellem, ikke mere end 3-4 ture. Et eksempel med turtagninger er ved 6 årsalderen, hvor Lars og Mette snakker om, at de begge kun har »en brik tilbage« (i betydningen »de mangler hver en brik på deres billedlotteriplade«). Lars kigger på Mette og på pladerne, mens de taler sammen.

Mette: jeg har en tilbage bage

Lars: ja vi sammen

Svar, relevant sproglig respons

De fleste af de svar, som forekommer, er korte som »ja«, »nej«. I lighed med turtagningen er børnene især i de første optagelser kun i begrænset omfang i stand til at følge op på initiativer, et tema. Et eksempel er ved observationen ved 7 år, hvor Joan fortsætter en samtale, projektmedarbejderen har startet om at »have tre bryster«, ved at referere til sin egen mor.

Voksen: Jeg har 3 bryster nu [sætter plasticbold under blusen]

Joan: Arhh

Mette: (fniser)

Voksen: hrr hvor er det frækt

Joan: min mor har to

Voksen: Nå, ja, det har de fleste damer

Joan: du har tre grøst der

Generelt er svar, opfølgning og udvidelse af temaer meget begrænset i alle observationerne. Først i den sidste observation ved 8 årsalderen opleves en begyndende mestring af dialog. Dette finder vi, ligesom turtagningen, er bemærkelsesværdigt. Der kan peges på, at børnene behøver støtte til udvikling af dialogisk kompetence trods brugbar taleforståelse og -produktion. Af de kvalitative analyser fremgår det, at de små dialoger, der er, optræder, når der er en form for konkret støtte til den, f.eks. i ovenstående, hvor projektmedarbejderen har en bold under blusen, som udgør det tredje bryst.

Reparation

Evnen til at reparere en samtale, dvs. bede partneren om at gentage, uddybe eller forklare, er en del af barnets udvikling af pragmatiske

sprogfærdigheder (Hoff-Ginsberg, 1997). Børnene gør generelt lidt brug af reparation sammenlignet med, hvor mange kommunikative sammenbrud som forekommer. Der er enkelte eksempler, hvor det lykkedes børnene at reparere samtalen, her hvor børnene er 7 år og spiller kort og Lars beder Mette om 9'erne.

Lars: Mea

Lars: duuu

Lars: nieren

Mette: hvad

Lars: nieren

Mette: nier

Diskussion

Fortællelyst og troen på sig selv som kommunikerende

Det virker paradoksalt, at børnene på den ene side er meget glade for at deltage i observationerne, samtidig med at kommunikationen på mange måder ikke fungerer. Børnene har lyst til at være sammen med hinanden og med den voksne, men der er en meget lille tro på evnen til at blive forstået og forstå andre. Der forekommer stort set ikke spontane fortællinger eller længere dialoger. Børnene udviser kun i begrænset omfang fortællelyst, også i situationer hvor der spørges ind til interesser, og børnene er motive-ret for emnet. Den dialogiske kompetence bliver bedre henover den 4-årige projektperiode, men ved projektets slutning, hvor børnene er 8 år, har børnene stadig en væsentligt reduceret dialogisk kompetence, til trods for at de taler og hører godt.

Det må forventes, at børnene udvikler sig yderligere.

Pragmatisk sprogudvikling og høretab

Pragmatiske sprogfærdigheder er vigtig for den sociale interaktion og dermed barnets udvikling (Russel, 2007). Mange børn med høretab oplever kommunikative vanskeligheder, som kan påvirke deres pragmatiske kompetencer. Lederberg & Everhart (2000) finder, at børn med høretab er forsinket i deres udvikling af pragmatiske sprogfærdigheder. Selvom de overordnede kommunikative færdigheder var lig hørende børns kommunikation ved 2 års-alderen, var der

vanskeligheder i forhold til respons på moderens kommunikation, fastholdelse af kommunikationsemne, initiativ i interaktionen og brug af spørgsmål i stedet for instruktion – altså forhold som vedrørte den dialogiske kompetence. Nicholas, Geers og Kozak (1994) fandt lignende vanskeligheder mht. respons, protest og spørgsmål i dialogen hos børn med høretab i alderen 1-3 år. Duchan (1988) peger på, at børn med høretab har problemer med turtagning, reparationsstrategier og holde kommunikationsflowet, især når der er mere end to deltagere i kommunikationen. Som det fremgik af introduktionen og af dette studies resultater, ser det ikke ud til, at disse pragmatiske vanskeligheder er forsvundet for børn med CI, trods forbedrede talefærdigheder.

Flere peger på, at den forsinkede pragmatiske sprogudvikling skyldes manglende sprogudvikling og naturligt kommunikativt samspil tidligt i børnenes liv (Most et al., 2010; Gallaway & Woll, 1994). Surian, Tedoldi og Siegal (2010) sammenlignede den pragmatiske sprogudvikling hos døve børn, som havde tegnsprog som modersmål (native signers) og havde været i et bimodalt/to-sprogligt miljø fra fødslen, døve børn, som havde været i et oralt miljø fra fødslen, døve børn, som havde lært tegnsprog sent samt en gruppe af hørende børn, alle 6-11 år.

De børn, som havde været i et bimodalt/to-sprogligt miljø fra fødslen og havde tegnsprog som modersmål, klarede sig lige så godt som de normalthørende børn, hvad angik pragmatiske sprogfærdigheder. De to andre grupper klarede sig ringere. Studiet indikerer således, at det er den helt tidlige eksponering for sprog, som er betydningsfuld for barnets pragmatiske sprogudvikling.

Strategier – for at blive forstået, for selv at forstå

Resultaterne fra dette studie peger på, i tråd med andre, at det er betydningsfuldt at støtte og træne børn med CI's pragmatiske sprogudvikling. Børn med høretab har brug for at tilegne sig gode reparationstrategier (Most et al., 2010). Undersøgelser peger på, at det hjælper børn med høretab at være sammen med tolerante partnere, dvs. personer som er vant til at omgås børn med høretab. Børn med normal hørelse

udgør ikke altid tolerante kommunikationspartnere (Meadow, Greenbergm Erting, & Carmichael, 1981), og der kan således være brug for støtte og vejledning til det miljø, barnet med CI er inkluderet i (Most et al., 2010). De mange kommunikative nederlag, børn med høretab oplever, kan gøre, at de trækker sig og på forhånd har givet op i kommunikative sammenhænge. Der kan være brug for tidligt at støtte barnet i forskellige copingstrategier (Tye-Murray, 2003), så det ikke kommer ud i en situation, hvor det er kommunikativt tilbagetrukket og evt. har indlært en hjælpeløshed i forhold til den sociale side af kommunikationen. Den audiologiske træning kan f.eks. have fokus på, hvordan barnet lytter efter tur-tagningssignaler og andet, der hjælper med til at holde kommunikationen flydende (Tye-Murray, 2003) samt skabe gode rammer for, at barnet kan fortælle og lege med sproget, så kommunikations- og fortællelysten bevares.

Begrænsninger og perspektiver

Undersøgelsen er en kvalitativ undersøgelse af den pragmatiske sprogudvikling hos tre børn med CI ved brug af et longitudinelt design. Der studeres kun et lille antal børn, og der benyttes ingen kontrolgruppe, hvilket giver begrænsninger i generaliserbarheden af studiets resultater. Som redegjort før vurderer vi, at de tre børn i undersøgelsen er repræsentative for børn med CI i deres alder og fødselsår. Studiet er en kvalitativ udbygning af eksisterende forskningsbaseret viden om den pragmatiske sprogudvikling hos børn med CI. Det vil være relevant at udbygge den kvantitative del af studiet med flere børn samt inkludere en kontrolgruppe bestående af børn med høreapparat og børn med normal hørelse. Derudover vil det være relevant at følge de tre børns pragmatiske sprogudvikling frem til 12 års-alderen eller længere, da den pragmatiske sprogudvikling fortsætter til denne alder (Hoff-Ginsberg, 1997).

Det skal også bemærkes, at børnenes pragmatiske færdigheder er undersøgt ved at se på de tre børn med CI's indbyrdes kommunikation. Der ville formentlig kunne opnås andre resultater, hvis børnene blev observeret sammen med børn uden høretab eller alene sammen med en voksen.

Det skal også bemærkes, at børnene i denne undersøgelse har en operationsalder på gennemsnitligt 2 år (første CI), hvor det i dag anbefales at operere børn senest ved etårsalderen. Den tidligere operationsalder kan have positiv betydning for børnenes udvikling af pragmatiske sprogfærdigheder.

Konklusion

CI forbedrer på de fleste områder udviklingsmulighederne for barnet med medfødt høretab. CI ser dog ikke ud til at afhjælpe barnets pragmatiske sprogvanskeligheder, som kan hænge sammen med en manglende tidlig eksponering for sprog og kommunikation. Støtte til det enkelte barns pragmatiske udvikling er væsentlig for, at barnets kommunikative og sociale udvikling ikke skal påvirkes negativt.

*Jesper Dammeyer, ph.d., cand.psych.aut.,
Center for Tegnsprog,
UCC og Institut for Psykologi, KU
jesper.dammeyer@psy.ku.dk*
*Susanne Carstensen, cand.mag. audiologopædi,
Center for Tegnsprog, UCC
suga@ucc.dk*
*Bente Karlshøj, tale-høreopædagog,
Center for Tegnsprog, UCC*
*Eva Knudsen, tale-høreopædagog,
Center for Tegnsprog, UCC*

Referencer

- Duchan, J. F. (1988). Assessing communication of hearing-impaired children: Influences from pragmatics. *Journal of the Academy of Rehabilitative Audiology*, 21 (Mono Suppl), 19–40.
- Ibertsson, T., Hansson, K., Mäki-Torkko, E., Willstedt-Svensson, U. & Sahle'n, B. (2009). Deaf teenagers with cochlear implants in conversation with hearing peers. *International Journal of Language & Communication Disorder*, 44(3), 319–337.
- Hoff-Ginsberg, E. (1997). *Language Development*. Pacific Grove, CA: Thomson
- Lederberg, A. R., & Everhart, V. S. (2000). Conversation between deaf children and their hearing mothers: Pragmatic and dialogic characteristics. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5, 303–322.
- Nicholas, J. G., Geers, A. E., & Kozak, V. (1994). Development of communicative function in young hearing impaired and normally hearing children. *Volta Review*, 96, 113–135.

- Russel, R. L. (2007). Social Communication Impairments: Pragmatics. *Pediatric Clinics of North America*, 54, 483-506.
- Spencer, P. E., & Marschark, M. (2003). Cochlear Implants. Issues and Implications. In P. E. Spencer, & M. Marschark (Eds.), *Deaf Studies, Language, and Education*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Stacey, P. S., Fortnum, H. F., Barton, G. R., & Summerfield, A.Q. (2006). Hearing-Impaired Children in the United Kingdom, I: Auditory Performance, Communication Skills, Educational Achievements, Quality of Life, and Cochlear Implantation. *Ear and Hearing*, 27(2), 161-186.
- Surian, L., Tedoldi, M., Siegal, M. (2010). Sensitivity to conversational maxims in deaf and hearing children. *Journal of Child Language*, 37, 929-943.
- Tye-Murray, N. (2003). Conversational fluency of children who use cochlear implants. *Ear and Hearing*, 24 (suppl.), S82-S89.

HEAR THE FUTURE

Comfort Audio tilbyder Comfort Digisystem, en unik serie høreprodukter som gør det muligt at høre godt i alle situationer.

Comfort Digisystem formidler krystalklar lyd på grund af den digitale teknik. Der er ingen generende støj eller lydudfald. Comfort Digisystem er aflytningssikkert, naturligvis.

Comfort Audio
Benediktevej 5
3480 Fredensborg
Tel 33 78 03 02
www.comfortaudio.dk

 Comfort Audio
HEAR THE FUTURE

Mine 60 år sammen med taleforsorgen

Af Steen Fibiger

Den 30. september 1950 mødte jeg for første gang på Statens Institut for Talelidende i Hellerup, og jeg beskriver her nogle erindringer fra mit liv tæt forbundet med taleforsorgen.

30. september 2010, 60 år senere, holdt jeg et causeri om dette på Center for Rehabilitering og Specialrådgivning i Odense, og 26. november 2010 på THI Kompetencecenter, Rygård Allé 45, Hellerup.

Kantaten

Da Statens Institut for Talelidende indviede sin nye bygning på Rygaards Allé 45 i Hellerup den 20. august 1932, blev denne sang fremført som en kantate (se figur 1):

De blomsterhvide Slaaenkrat
er fyldt med Nattergale,
som fylder rigt den lyse Nat
med liflig Fugletale.

De Gamle higer vidt og højt
og lærer glad de Unge
i Triller, Slag og bløde Fløjt
at bruge Bryst og Tunge.

Den gamle Mester kender klog
de mange skønne Lyde,
det ynderige, rene Sprog
saa underfyldt at nyde.

Med iver øves Næb og Bryst
i rig mangfoldig Tale,
og ingen Fugle ejer Røst
med Magt som Nattergale.

Dengang handlede talepædagogik ikke om sprog, autismspektrum, dysfagi og logopædi, men mere om logonomi, skønne lyde og talens magt.

Fire år efter indvielsen blev den internationale logopædi- og foniatrikongres afholdt her på Taleinstituttet (forsiden).

Den første dag

Den 30. september 1950 mødte jeg for første gang op på Statens Institut for Talelidende på Rygaards Allé 45 i Hellerup.

Hvad var det for en dag? Ja, det var jo ikke sådan, at man holdt fri om fredagen eller om lørdagen, så det var såmænd lørdag den 30. september 1950 – det var dengang talepædagoger var på arbejde 6 dage om ugen! Det var dengang, der ikke var nogen overenskomstsmæssig

De unge født Sankt Hans i fjor
da Nattergal forstummer,
de kappes nu med ham i Kor
med alt, hvad Struben rummer.
Er Stemmen hæmmet, famler stam,
de lytter, prøver, lærer
og ser, hvor Evnen trygt ned ham
Mod frie Højder bærer

Saa tolker Vaarens Vellydkor
de jubelbaarne Sjæle
Hvor har en Kraft vidunderstor
de spinkle Fugles Mæle.
Men hver, der fik paa Tungen lagt
sin Kærlighed at sige,
vil aabne ved sin Tales Magt
et stort og herligt Rige.

Digt: Marius Børup – Musik: Hakon Børresen

Fig. 1. Indvielsen af Statens Institut for Talelidende på Rygaards Allé 45, d. 20. aug. 1932. (Foto: Svend Smiths fotoarkiv).

aftale om arbejdstiden, men arbejdets omfang blev aftalt med forstanderen.

Taleinstituttets storslåede bygning var bygget som jernbaneskole i 1919-1920 af statsbanernes chefarkitekt, professor Heinrich Wenck. Han har også bygget de fleste monumentale stationsbygninger i Danmark. Københavns Hovedbanegård samt stationsbygningerne i Odense, Esbjerg, Grindsted, Østerport og Helsingør er nogle få af hans mere kendte bygningsværker.

6000 talelidende skolebørn

Taleinstituttets forstander fra 1930 til 1949, Hugo Bering Liisberg, havde foretaget en optælling af antallet af talelidende skolepligtige børn til ca. 6.000, og 2.270 af disse led af stammen eller løbsk tale. Kun 89 af disse var blevet undervist på Taleinstituttet, mens 1.892 børn ingen speciel undervisning havde fået. Der var også megen omtale i aviserne af de lange ventetider. En dreng fra Randers, der havde ventet i 11 år på stammebehandling, blev i 1931 omtalt i BT (Figur 3).

Taleinstituttet var landsdækkende med lange ventelister, eller som det hed dengang, ekspektancelister. På instituttet var der en forstander og syv andre lærere, en plejemor, en husbestyrerinde og en pedel.

Jernbaneskolen fra 1920 var imidlertid allerede i 1932 blevet for stor til DSB, og 1. april 1932 flyttede Taleinstituttet ind i denne smukke og velindrettede pragtbygning, som Socialministeriet betalte Trafikministeriet 400.000 kr. for, inklusive velegnet inventar til det nye formål. I dette store hus kunne 56 elever bo ad gangen, og man kunne dagligt undervise 85 elever. Der var fem klasser, hvoraf de to var for stammende elever; de gik som regel på instituttet i to måneder. Situationen blev med andre ord noget forbedret i forhold til tidligere, men fra maj til august var der sommerferie, og kun forstanderen og pedellen var i dette kæmpemæssige hus. Og forstanderen havde jo selvfølgelig også et sommerhus, så han var der heller ikke. Der blev ansat to nye lærere i forbindelse med flytningen til det nye

institut, nemlig taleforsorgens fremtidige store kombattanter, Egil Forchhammer og Svend Smith. Som gymnastiklærer antog man sværvægtsbokseren Jørgen Hæstrup, der var historiestuderende og senere blev lektor i modstandsbevægelsens historie på Odense Universitet.

Undervisningen var blevet gratis

I 1950 var selve undervisningen på Taleinstituttet blevet gratis, selvom det først var i 1954, at Staten påtog sig det fulde økonomiske ansvar for at drive Statens Institut for Talelidende. Det var dog ikke staten, der betalte, men kommunerne! Og det skete ikke gennem tilbagevendende forhandlinger med kommunerne ved brug af ufattelige ressourcer på Taleinstituttet og i kommunerne, men ganske enkelt gennem den såkaldte mellemkommunale refusion, der fordelte de sociale udgifter mere ligeligt mellem kommunerne.

Denne geniale og ikke-bureaukratiske konstruktion blev opfundet af juristen, socialminister K.K. Steincke i 1933. I 1954 overtog staten imidlertid alle udgifter til taleforsorgen ved at indføre paragraf 257 i Steinckes forsorgslov. Denne var gældende indtil 1980, hvor amtskommunerne overtog taleinstitutterne. Siden amternes nedlæggelse i 2007 er taleundervisningen blevet bombet tilbage til kommunal finansiering og i flere og flere tilfælde til kommunal discountudførelse.

Men hvad skete der så med mig hin lørdag den 30. september 1950? Der blev skrevet et lille notat i hånden, som bestod af en linje med mit navn og fødselsdato, min fars stilling og vores adresse. Derefter to linjer med anamnese og undersøgelsesresultatet. Til sidst en linje med foranstaltningen. Foranstaltningen var: Optages eksternt, når han er 6 år. Lægeerklæring udleveret.

Den praktiserende læge skulle nemlig udfylde en lægeerklæring på fire sider til brug ved ansøgning om optagelse på Statens institut for Talelidende. Den blev også hurtigt udfyldt; vores læge udfyldte nemlig allerede mandag den 2. oktober denne lægeerklæring, efter at jeg havde været på Taleinstituttet om lørdagen. Lægebesøg dengang foregik jo ikke med tidsbestilling,

men ved at man satte sig op i lægens venteværelse og ventede på, at det blev ens tur.

Det samme var i øvrigt tilfældet med Taleinstituttet: Man tog derud og satte sig i en kø og ventede på ens tur, og det var så det, min mor havde gjort lørdag den 30. september 1950. Hun havde åbenbart på forhånd fået besked på, at børn skulle være fyldt 5 år, inden Taleinstituttet ville se dem. Jeg fik et journalnummer, der hed HU 989, hvor H stod for Hellerup og U for udtalefejl.

Børn under lærbarhedsalderen

Forholdet var det, at ingen troede på, at man kunne behandle sprogetarderede børn, før de blev »skolemodne«, og en af den danske talepædagogiks store personligheder, som jeg nævnte før, Svend Smith, skrev i 1955 i Nordisk Lærebog for Talepædagoger, at børn under lærbarhedsalderen ikke kunne gå til taleundervisning. Lærbarhedsalderen definerede han som

Figur 3. Vignet fra dagbladet BT, 1931, der handler om en dreng fra Randers der havde ventet i 11 år på stammeundervisning.

7-8 år. Den tidligere forstander Hugo Bering Liisberg havde ganske vist i 1946, forud for Taleinstituttets 50 års jubilæum, ønsket en børnehave for hørstumme og stammende børn, idet instituttet ikke var indrettet på at tage børn i 4-5 års alderen. Hørstumme børn vil vi i dag kalde dysfatiske børn eller lignende betegnelser. Før dette blev de kaldt børn med udtalefejl.

Rigmor Knudsen

Den eneste talelærer, der i 1950 havde erfaring med taleundervisning af småbørn, var Rigmor Knudsen. Hun havde forsøgsvis en småbørnsgruppe i sit eget hjem sammen med en børnehavelærerinde. Ingen anden troede på det tidspunkt på, at man kunne behandle sprogetarderede børn, før de blev skolemodne.

Rigmor Knudsen – der på Taleinstituttet blev kaldt Dorthe – fandt også ud af, at stammen ofte hang sammen med sprogetardering, og hun fik derfor ideen til sin behandlingsmetodik, sproglig guidance, og i 1950 udgav hun en bog om dette (Knudsen, 1950).

Jeg vil gerne uddybe omtalen af Rigmor Knudsen, fordi jeg oplever, at hun er blevet glemt og forbigået, og måske også fordi hun døde så ung, allerede i en alder af 44 år, den 23. marts 1955.

Rigmor Knudsen var den store idealist, den store pioner og den store inspirator. I 1950 troede man som sagt ikke, at sprogetarderede børn kunne behandles, før de blev »skolemodne«. I dag ved vi, at de tidlige leveår spiller en meget stor rolle for sprog- og taleudviklingen, og mange yngre talepædagoger var også dengang klar over, at det var tilfældet. Men ud over snæversynetheden hang det også sammen med, at der ikke var behandlingsmuligheder udenfor Taleinstitutterne i Hellerup og i Aarhus, og at man ikke ønskede at sende småbørn hjemmefra.

Fremtidens Danmark

I 1944 og 1945 havde Jens Otto Krag (1945) skrevet på Socialdemokratiets valgprogram, *Fremtidens Danmark*, om det fremtidige velfærdssamfund. Heri hed det bl.a.: »Forbedringer gennemføres i Forsorgen for Aandssvage, Epileptikere, Talelidende, Blinde, Døve og i Lov om offentlig Forsorg til Fordel for visse Gigt- og

domme«. Det blev så i regeringen under statsminister Hans Hedtoft, at implementeringen tog sin begyndelse.

På særforsorgens område blev det den lidet kendte, men meget solide og pligtopfyldende socialminister, Johan Strøm, der gennemførte dette. Han var socialminister fra 1947 til 1957 i Hans Hedtoft og H.C. Hansens regeringer. Det var således også Johan Strøm, der gennemførte folkepensionen i 1956.

Johan Strøm nedsatte både en døvekommission, en blindekommission samt en kommission angående omorganiseringen af forsorgen for talelidende. Det var den 12. maj 1949, kort tid efter at forstander Hugo Bering Liisberg var død pludseligt. Taleforsorgskommissionen iværksatte en lang række forsøg og foranstaltede flere undersøgelser. Der var også et forsøgsarbejde med at undervise sprog- og talelidende børn i normalbørnehaver i København, Aarhus og Aalborg. Rigmor Knudsen, som var den eneste med erfaring på dette område, blev dog forbigået i dette forsøgsarbejde, og hun blev så fortørnet, at hun søgte orlov og fik penge fra The American Association of University Women til et halvt års studieophold i USA. Den officielle begrundelse for at forbigå Rigmor Knudsen var, at man ville have uvildige personer til at foretage disse undersøgelser, og det anså man ikke Rigmor Knudsen for at være i denne sammenhæng. Forholdene på Taleinstituttet dengang var således, at mange kolleger slet ikke talte med hinanden, men ofte bekrigede hinanden eller forstanderen. I USA mødte hun blandt andet både Wendell Johnson og Charles Van Riper, som var de førende på stammeområdet for henholdsvis børn og voksne.

Taleforsorgskommissionen, hvor Rigmor Knudsen også selv deltog som udpeget af lærerkollegiet på Taleinstituttet, konkluderede at

- Talelidelser bør behandles på et så tidligt tidspunkt som muligt.
- De fleste talelidelser kan med sikkerhed diagnosticeres i 4 års-alderen, muligvis allerede noget før.
- Stammen og udtalefejl kan behandles fra 4 års-alderen eller før.

- Talelidelser hos småbørn optræder overvejende i forbindelse med lidelser i luftveje og hørelse eller i forbindelse med organiske nerveledelser.
- Talelidelser skyldes både genetiske og miljømæssige faktorer.

Talepædagogerne begyndte i øvrigt på dette tidspunkt, altså omkring 1950, så småt at skelne mellem tale og sprog.

Den svejtsiske sprogforsker Ferdinand de Saussure (1996) havde allerede 50 år tidligere klarlagt, at man måtte skelne mellem tale og sprog, og dette førte til udviklingen af den strukturelle lingvistik, der nu i midten af forrige århundrede medførte, at talelærere blev opmærksomme på dette forhold. Professionen ændrede sig på den baggrund fra at være talelærere til at blive logopæder. Det var især Rigmor Knudsen og forstanderen på Taleinstituttet i Aarhus, Henrik Abrahams, der førte an i denne sprogliggørelse af taleforsorgen.

Således anbefalede Taleforsorgskommissionen, at

- forældrene bør vejledes i opdragelsesspørgsmål.
- behandling af småbørn med talelidelser skal være langvarige og kræver længere tids efterkontrol.
- behandlingen foretages i små grupper kombineret med leg og anden beskæftigelse.
- behandlingen indpasses i barnets vante miljø på en naturlig måde.

Centraliseret taleforsorg

Forstander Hugo Bering Liisberg havde benhårdt kæmpet for en centraliseret taleforsorg, men i 1951 argumenterede kommissionens ørenæse-halslæge, den 71-årige Niels Reinholdt Blegvad, for at taleundervisningen blev spredt ud over hele landet, fordi Taleinstituttet ofte havde op til 500 på venteliste. Samtidig kunne man spare mange penge ved, at eleverne kunne bo hjemme og ikke behøvede at afbryde skolegangen.

Jeg omtaler denne taleforsorgskommission meget positivt, fordi man her i 1949 efter 2. ver-

denskrig og i forbindelse med opbygningen af det moderne velfærdssamfund satte sig ned og brugte mange ressourcer og megen tid på at gennemtænke, hvordan fremtidens taleforsorg skulle se ud. Det havde man gjort to gange tidligere i mindre omfang, nemlig da taleforsorgen i 1916 blev udskilt fra Det kongelige Døvstummeinstitut, og anden gang da forstander Margrethe Eckhardt blev afskediget i 1929 på grund af uregelmæssigheder på instituttet.

Min aktuelle kommentar i denne sammenhæng er, at hvis taleinstitutterne og det politiske system havde været lige så grundige med at planlægge fremtidens taleundervisning, da der blev lagt op til at nedlægge amterne, som man var i 1949, så var vi næppe havnet i den situation, som logopædien står i dag, med store nedskæringer og fyring af ekspertise på området.

Den første selvstændige forstander for Taleinstituttet, Margrethe Eckhardt (1916 til 1929), havde i modsætning til sin efterfølger arbejdet for at decentralisere taleforsorgen og give taleundervisning til hele folket. Der var således blevet oprettet taleklasser i Københavns Kommunes Skolevæsen. Hendes efterfølger, Hugo Bering Liisberg (1930 til 1949) ville derimod centralisere taleforsorgen. I det spor fulgte også hans efterfølger, Egil Forchhammer, som i øvrigt ikke ønskede at have pressens opmærksomhed.

Som en konsekvens af denne centralisering ville man gerne udvide Taleinstituttets areal og bygninger. Man fik opkøbt nabovillaen, Rygårds Allé 43, der blev forstanderbolig, og rundt om hjørnet opkøbte man villaen på Ruthsvej nr. 11 som administrationsbygning. Men villaerne mellem Rygårds Allé 43 og Ruthsvej 11 lykkedes det ikke at købe. Dermed blokerede det for en større udvidelse af Taleinstituttet på Rygårds Allé og Ruthsvej.

1. marts 1968, lige før ungdomsoprøret begyndte, konkretiserede forstander Egil Forchhammer rammerne for et nyt center for taleforsorgen. Han havde opgivet en udvidelse ved det gamle institut, og på de frivogne militære områder på Rymarken havde Det kongelige Blindeinstitut fået til et nyt blindeinstitut. Der kunne dog også blive plads til, at Taleinstituttet kunne få et

areal på de gamle militærarealer, men så ville instituttet blive delt på to matrikler, hvilket var uhensigtsmæssigt. Man havde derimod mulighed for at erhverve et større areal ved Lautrupgård i Ballerup til et nybygget institut. Forchammers plan for dette nye institut var:

- 1) Hovedbygning
 - Administration
 - Kontorer
 - Arkiv
 - Klinikker
 - Undersøgelseslokaler
 - Mødelokaler
 - Kantine
 - Centralkøkken
- 2) Undersøgelses- og vejledningsklinik for småbørn
 - Børneaudiometri
 - Psykolog
 - Indkvartering af mødre med børn
- 3) Behandlingsbørnehaver
 - 6 småbørnsgrupper med 6-8 børn i hver gruppe suppleret med decentrale behandlingsbørnehaver.
- 4) Skolebygning til 175-200 elever
 - Gymnastiksal
 - Svømmehal
 - Sportsplads
- 5) Efterskole til 50 elever
- 6) Beskæftigelsesafdeling
- 7) Internatafdeling til 120 boende elever
- 8) Behandlingshjem til afatikere
 - Speciallæger
 - Fysioterapi
 - Ergoterapi
 - Socialrådgiver
- 9) Behandlingshjem for laryngectomerede
- 10) Funktionærboliger
 - Forstanderbolig
 - 1-2 pedelboliger
 - Ledende plejemor
 - Økonoma
 - Værelser til personale og køkkenpersonale udenfor internatafdelingen.

Jeg håber, at I alle kan se, at der i statens regi var lagt op til langt mere omfattende visioner, end der er i det nuværende regionale og kommunale regi.

Min første stammeundervisning

Men hvad skete der så med mig hin dag for 60 år siden? Som det fremgår af foranstående var der ikke mange muligheder for et tilbud til mig på det tidspunkt med disse lange ventelister, pladsmangel og lærermangel. Det næste, der skete, var åbenbart, at min mor ringede til Taleinstituttet og meddelte, at min tale var så god, at det ikke skulle være nødvendigt med undervisning på Taleinstituttet. Datoen er 27. juni, men årstallet er vanskeligt at læse. Jeg gætter på, at det er 1951, eventuelt 1952 – det år jeg begyndte i skole. Men ved skolestarten blev det som så ofte åbenbart værre med hensyn til ordgentagelser, stammen og løbsk tale.

På grund af de lange ventelister på de to taleinstitutter i Hellerup og Aarhus, havde Københavns Kommunale Skolevæsen samt flere købstadsordnede skolevæsen selv etableret taleundervisning. Men det var faktisk slet ikke meningen, at de kommunale skole-talepædagoger skulle tage sig af stammen. I foråret 1953 gik jeg imidlertid til taleunderundervisning hos talepædagog Esther Søgaard-Andersen i Københavns kommunes ambulante taleundervisning på Rysensteensgades skole.

Hendes kæphest var at få klippet tungebåndet hos børn med et for kort tungebånd. Jeg husker tydeligt, at det foregik hos vores alment praktiserende læge, som et par år i forvejen havde udfyldt skemaet om optagelse på Taleinstituttet.

I 1953-54 gik jeg i 2. klasse på Sdr. Vang Skole i Kolding og samtidig til taleundervisning på den kommunale taleskole. Kolding kommunes skolevæsen havde siden 1935 haft en lægeautoriseret talepædagog, Arne Søgaard Andersen. Fra denne undervisning husker jeg mest undervisning i bugåndedrættet, og at jeg ikke måtte spænde livremmen for hårdt, for at undgå at lægge hindringer i vejen for åndedrættet. På grund af centraliseringen af taleinstitutterne blev en del større købstadskommuner nemlig interesseret i at ansætte deres egen talepædagog. For at tiltrække talepædagoger til folkeskolen blev de ofte lokket med høje lønrammer, f.eks. som vice-skoleinspektør.

Da jeg var tilbage i København for at gå i 3. klasse i 1954 kom jeg straks til Taleinstituttet den 14. august hos Rigmor Knudsen. Som jeg allerede har nævnt var hun på det tidspunkt alvorlig syg og dødsmerket, så det blev et kort bekendtskab.

På det tidspunkt bestod min stammen mest af vokalforlængelser. I september talte hun med min mor og min klasselærerinde, og hun noterede stadig fremgang og løbende kontrol. 1. oktober 1954 afsluttede Rigmor Knudsen min journal med, at jeg skal ud på Taleinstituttet, hvis der sker en forværring. Mindre end et halvt år senere døde Rigmor Knudsen af sin kræftsygdom.

Men kort før Rigmor Knudsen døde, kom jeg igen. Det var den 2. marts 1955. Denne gang var det selvfølgelig ikke hos Rigmor Knudsen, men en helt anden, i dag lidt mindre kendt person, Agathe Madsen. Hun beskrev, at jeg stammede i fri tale og så godt som intet i oplæsning og eftersigen. Min stammen bestod udelukkende i, at jeg forlængede vokalerne, både initialt og midt i ordene. Jeg fik undervisning til 18. juni dette år, og midt i forløbet, den 1. maj, skrev Agathe Madsen, at der var fremgang i min tale, og at jeg stammede meget lidt, men at jeg stadig havde lidt slæbende vokaler. Jeg blev derfor udskrevet til sommerferien med en bemærkning om, at jeg var i stadig fremgang og talte så godt nu og holdt igen, så talen blev forholdsvis rolig. Agathe Madsen skrev intet om, hvad hendes undervisning gik ud på, eller hvor ofte jeg fik undervisning, men Taleinstituttets senere forstander, Erik Andersen, har fortalt mig, at hun brugte æselspil meget som sit undervisningsmateriale.

Den 23. marts 1955, altså den dag Rigmor Knudsen døde, og mens jeg gik hos Agathe Madsen, var jeg hos halslægen, som fandt ører og hals naturlige. Nu blev jeg så overladt til mig selv og min stammen fra 1955 til 1960.

Københavns Kommunale Skolevæsen

I 1960 kom jeg i mellemskolens 4. klasse på Frederikssundsvejens Skole og skulle til mellem-skoleeksamen i 1961. Jeg tilhører den tredjesidste årgang, der gik i skole efter loven om højere almenskoler fra 1903, idet vi i 1958 fik en meget omfattende enhedsskoleskolereform. I septem-

ber 1960 kom den fungerende talekonsulent i Københavns kommune, Marius P. Slot, og undersøgte mig. Han var uddannet i 1953-54 som lægeautoriseret talepædagog sammen med Erik Andersen. Slot fandt hos mig små toniske spasmer i fri tale, men ikke så meget under oplæsning. Han anbefalede Taleinstituttet, at jeg fik undervisning dér.

Slot var dog kun midlertidig og fungerende talekonsulent i København. Den tidligere talekonsulent, Poul Bræmme, havde nemlig lige taget sin afsked som talekonsulent i protest mod, at viceskolelederen Otto V. Nielsen ikke ville bevillige taleundervisningen flere resurser. Olaf Petersen var ellers blevet udnævnt til ny skolelederen i København og gjorde Københavns Kommunale Skolevæsen til et mønster-skolevæsen på mange måder. Han indførte fællesklasser for piger og drenge, afskaffede lærernes revselsesret og måske mest kendt, skoleforsøgene med enhedsskolen i Emdrup, der banede vejen for den revolutionerende skolelov af 1958. Men vicedirektøren ville altså ikke give flere resurser til taleundervisningen.

Poul Bræmme var en lidt speciel person i taleforsorgen. Han var født 30. juli 1897 i Errindlev på Lolland og havde sin skolegang og studietid sammen med Kaj Munk. De to var nære venner, og der er bevaret 152 breve fra Poul Bræmme til Kaj Munk. Bræmme var også teolog, men havde lidt svært ved at få et embede. Han blev dog et par år efter sin embedseksamen kaldskapellan i Sankt Johannes Kirke i Århus i 1928, hvorfra han blev afskediget i 1934 efter 5½ års tjeneste. Året efter var han flyttet til København og var en kort tid hjælpepræst i Helligåndskirken. I 1942 optrådte Bræmme som aflæselærer på Høreinstituttet, altså som lærer i mundaflæsning for tunghøre. Det var den måde, man dengang kunne hjælpe hørehæmmede. I 1944 blev pastor Bræmme ansat på Statens Institut for Taleliden- de i Hellerup, og i 1948 blev han taleklasselærer på Rysensteensgades skole og på Alsgades skole, hvorefter han blev talekonsulent i 1957, indtil han i 1960 forlod sin stilling som 63-årig på grund af manglende opbakning fra viceskolelederen. Efter den korte tid med Slot som talekonsulent fik vi en længere periode med Kirsten

Bohm som talekonsulent, inden Ulla Søndergaard med assistance af Bent Kjær blev talekonsulent.

Pastor Brømme har måske først læst medicin, fordi i 1930 udgav han en bog med titlen *Anatomiens Navne*, der kom i tre udgaver og mange oplag indtil 1965 (Brømme 1965). Han underviste også de talepædagogstuderende i anatomi. Poul Brømmes metode var stærkt inspireret af Schultz' Autogene Træning (Schultz, 1981), som handlede om afspænding ved koncentration samt selvhypnose.

Tilbage til Taleforsorgen

Taleforsorgen havde i øvrigt været præget af flere teologer. Johan Keller, som oprettede De Kellerske Anstalter, havde også haft kurser for stammende. Den første danske kvindelige teolog, Ruth Vermehren, er også et eksempel på dette. Hun kunne nemlig ikke blive ordineret som præst, fordi min fars morbror, Vilhelm Fibiger, sagde, at så længe han var kirkeminister blev der ikke ordineret kvindelige præster! Hun uddannede sig derfor også som talelærer og blev ansat på Statens Institut for Talelidende. I 1948 lykkedes det hende endelig at blive ordineret som præst i Odense af den grundtvigske biskop, Hans Øllgaard. Også forstander Hugo Berling Liisberg var teolog og døvelærer.

Poul Brømmes stammebehandling bestod som sagt af autogen træning og selvhypnose, men de enkelte talepædagoger på Taleinstituttet havde hver deres metode, såsom accentmetoden, æselspil, sproglig guidance, Alexanderteknik og stemmetræningsøvelser. En af dem var Hanne Tranbergs faster, Vibeke Feilberg Jørgensen, som vel lidt i det skjulte bekendte sig til Svend Smiths accentmetode. De mere åbne tilhængere af Smiths accentmetode var Kai Lauritzen og Kjeld Dalhoff. Accentmetoden var jo både en stemmepædagogisk og en stammepædagogisk metode. Forstander Forchhammers hustru, Björg Forchhammer fra Island, var afspændingspædagog, og parrets metodik var afspændingsøvelser. Senere uddannede hun sig til psykoterapeut og havde mange stammegrupper baseret på psykoanalytiske principper. I den tid, hvor

Björg Forchhammer primært var afspændingspædagog, var en af hendes klienter den psykologistuderende Simon Spies. Han betalte hende ikke for undervisningen, men lovede, at når han fik penge ville han betale hende. De penge betalte han desværre aldrig til Björg.

Da jeg igen kom på Taleinstituttet efter fem års pause var alt ved det gamle; der var et centralur på lærerværelset, som styrede ringningen, når timerne skulle begynde og slutte. På Taleinstituttet 11. november 1960 skrev en elskelig lærer, Rasmus Jeppesen, at jeg stammer meget, både tonisk og klonisk. Jeg gik hos Jeppesen i mellem skolens 4. klasse og i realklassen. Rasmus Jeppesens metode var oplæsning og genfortælling under afslapning. Jeg husker, at jeg lå på en rullemandras på gulvet og slappede af, mens han læste en historie, og jeg skulle genfortælle den. I realklassen gik jeg også til afspænding hos overfysioterapeut Esther Viskum. Jeg fik til realklassen en erklæring fra Taleinstituttet om, at de burde tage hensyn til min stammen ved eksamen, hvilket jeg også mener, at de gjorde.

Dengang var der adgangs begrænsning til gymnasiet, og jeg fik karakterer, der gav ret til optagelse på gymnasiet. Jeg søgte ind på Gammel Hellerup Gymnasium, Efterslægtens Gymnasium og Metropolitanskolen. Jeg kom dog ingen af stederne, men derimod på Øregård Gymnasium i Hellerup, som jeg slet ikke vidste eksisterede, da jeg søgte gymnasium. Men jeg lærte snart, at det var her Mærsk McKinney Møller havde gået i skole, og senere blev det Kronprins Frederiks og Prins Joachims gymnasium.

Jeg blev meget glad for Øregård Gymnasium, og Taleinstituttet lå lige på min vej dertil, så jeg fortsatte undervisningen dér efter skoletid. Her fik jeg bl.a. megen støtte til mine sprogfag. I realklassen havde jeg haft fransk, og i gymnasiet skulle jeg have fem fransktimer om ugen, og det fik jeg megen hjælp med af både min meget moderne fransklærer i gymnasiet og på Taleinstituttet. Af den grund blev jeg overflyttet fra Rasmus Jeppesen til Lizzie Holm, som var cand. mag. i fransk. De fleste af datidens talepædagoger havde jo en sproglig universitetseksamen

som baggrund for at videreuddanne sig som talepædagog. Det var da også baggrunden for, at talepædagogerne blev aflønnet som gymnasie-lærere, og denne fordelagtige aflønning fulgte med over, da det blev folkeskolelærere, der blev uddannet som talelærere. Denne ændring kom i forbindelse med, at uddannelsen overgik fra Talepædagogisk Forening til Danmarks Lærerhøjskole, hvor adgangskravet var en lærereksamen og senere – ved forstander Erik Andersens ihærdige indsats – også pædagoguddannelsen.

Da lærerhøjskolen begyndte at uddanne talepædagoger i 1959 blev mange lærere talepædagoger. Man kunne så have sit lærerjob i skoletiden, og om eftermiddagen kunne man undervise voksne med taleproblemer som henvisningslærer for Taleinstituttet. I 1954 havde staten nemlig overtaget alle udgifter til taleundervisningen, og havde man et taleproblem og var i stand til at skaffe en talepædagog, kunne man få undervisning næsten i det uendelige, ja selv efter at man var død og begravet. På den måde fik man også decentraliseret taleundervisningen.

Talepædagog L.S. Ravn i Sønderborg havde en særlig evne til at undervise elever, der var gået under jorden. Der var ikke tale om modstandsfolk under besættelsen eller andre, der skjulte sig for skattevæsenet eller andre myndigheder. Nej, Ravn gik ud på kirkegårde og skrev fødselsdatoer af fra gravstene og indberettede til Taleinstituttet at han havde undervist de pågældende. Det var før det centrale personregister blev etableret i 1968, og man kunne ikke umiddelbart føre kontrol med, om personer var levende eller døde. Derfor var det heller ikke personnummeret, der var journalnummeret, men et nummer, som taleinstitutterne selv oprettede. Mit nummer var således nu blevet ændret til HS 2811, hvor HS stod for Hellerup Stammen.

Sagen mod talepædagog Ravn kom i retten, og Taleinstituttets forstander, Henrik Abrahams, eller Dr. Abrahams, som han blev tituleret, var indkaldt som vidne i retten. At han blev tituleret Dr. Abrahams skyldes, at han i 1949 var blevet dr. phil. (Abrahams, 1949). Ravn fik flere års fængsel, men anklageren i sagen flyttede senere

til Odense. Hans lille søn havde åbenbart nogle taleproblemer, og dengang fandtes der ingen kommunale talepædagoger til småbørn, men taleinstitutterne betjente også småbørn. Da taleinstitutternes kapacitet ikke rakte til undervisning af alle disse småbørn, og det langt fra var almindeligt, at børn gik i børnehave, fordi mødrene var hjemmegående, bestod den talepædagogiske foranstaltning i stor udstrækning i, at børnene kom i børnehave på en halv eller en hel friplads. Anklageren ringede derfor til undervisningsleder Erik Rosborg på Taleinstituttets afdeling i Odense og bad om at få børnehavefriplads. Politadvokaten slog i sin argumentation på, at han jo kendte taleforsorgen indefra. Men Erik Rosborg afviste dog hans anmodning, hvilket nok ikke var helt korrekt efter datidens regler og sædvane.

På Taleinstituttet i Hellerup skrev halslægerne Bent Krarup og den velkendte Knud Faaborg-Andersen, at mit tungebånd var kort, men at der ikke var indikation for at klippe det. Taleinstitutterne har altid haft meget kendte og velrenommerede både huslæger, halslæger, børnepsykiatere og tandlæger, og i begyndelsen af forrige århundrede var det ofte på filantropisk basis. I 1962 var det den meget kendte halslæge, Knud Faaborg-Andersen. Han havde på dette tidspunkt skrevet sin disputats om elektromyografi af de indre larynx-muskler (Faaborg-Andersen, 1957). Desværre døde han alt for tidligt, i 1965 i en alder af 50 år.

Og dengang havde forstanderen, Egil Forchhammer, et stykke pædagogisk arbejde. Ud over at han underviste, læste han alle journalerne og satte sin signatur og dato i de dengang som regel håndskrevne journaler.

Hos Lizzie Holm arbejdede jeg meget med stemmedynamiske øvelser, afspænding, og udtalen i engelsk og fransk. Jeg fik faktisk 61 lektioner i løbet af første gymnasieklasse, og jeg gik desuden til afspændingsøvelser hos overfysioterapeut Esther Viskum. I tredje gymnasieklasse fik jeg 29 lektioner.

Mens jeg gik på Københavns Universitet, fortsatte jeg hos Lizzie Holm, men efter mit første studieår blev hun ansat som amanuensis på In-

stitut for Metrik og Foredragslære på Københavns Universitet under professor Arthur Arnholtz. Jeg fortsatte hos hende indtil 1970, men nu i universitetets regi. Dengang gav Københavns Universitet nemlig taleundervisning til sine studerende. Det var selvfølgelig mest til stud.mag'ere og stud.theol'ere, som fik stemmeundervisning, men jeg fik altså stammeundervisning. Der var jo i øvrigt sket det, at den nuværende professor i dansk på Aarhus Universitet, Ole Togeby, som studienævnetsformand efter ungdomsoprøret havde fået afskaffet både stemmedannelse og verselære på danskstudiet i København. Vedrørende Institut for Metrik og Foredragslære, som nu hedder Institut for Retorik, er der den pudsighed, at professor Arnholtz' søn, Mads Arnholtz, stammer og ligeså den efterfølgende professors søn, Hans Henrik Fafner. I kan af og til høre ham som mellemøstkorrespondent i radioen. Da professor Jørgen Fafners professorat skulle genbesættes, var der en kendt stammer, der søgte professoratet, nemlig Århus-teologen Jan Lindhardt, der senere blev biskop over Roskilde Stift.

Efter 1970

I min barndom og ungdom boede jeg i København, og jeg havde derfor aldrig stiftet bekendtskab med acceptbehandlingen (non-avoidance). Den blev dengang kun praktiseret i Jylland af Victor Bloch. Først under mit ophold i Stockholm fra 1970 til 1973 stiftede jeg bekendtskab med acceptbehandlingen gennem den svenske stammeforening. Her stiftede jeg også bekendtskab med den meget intensive Dotinchem-metode, som Theo Schoenaker (1971 og 1972) havde udviklet i Holland, og som Anders Birgander på sit *Institutet för Stamningsterapi* i Karlstad havde overført til svenske forhold som et højskolekursus. Det var psykoterapeutisk og individuelt socialpsykologisk, både verbalt og nonverbalt tilrettelagt. Disse intensive stammerkurser blev senere overført også til Danmark, bl.a. blev de afholdt på Pindstrup Centret.

Efter at Svend Smith var blevet pensioneret som professor i fonetik ved Universität Hamburg holdt han sommerkurser i accentmetoden i sit sommerhus i Radbjerg på Falster, sammen med

Kirsten Thyme. Her deltog jeg en sommer i to sommerkurser, bl.a. sammen med Jan Tinge. Svend Smith kunne mange ting med sin(e) stemme(r) på trods af den recurrensparese, han havde. Han var i stand til at skabe rigtig mange formanter og overtoner ved hjælp af sin kraftige stemme og artikulation. Han forelæste om, at det ikke blot var glottis, man kunne bruge som lydkilde, men at vi også havde samme type lydgenerator ved tarmluftens passage forbi de ydre og indre anale lukkemuskler. Forskellen var blot den, at der ikke var et resonansrum til at artikulere den anale lyd, men at man med f.eks. en trompet var i stand til at skabe et resonansrum også for denne lydkilde, hvilket han havde prøvet, men undlod at demonstrere på kurset. Åbent Hus var noget Erik Andersen og jeg satte i værk i midten af 1970-erne, og fokusområdet var de sociale problemstillinger omkring stammen. Taleinstituttet fik på denne måde kontakt med mange voksne stammere, som ellers ikke havde kontakt med instituttet. Vi hjalp en del af dem videre i livet på en bedre måde. Åbent Hus-aftenerne blev annonceret meget bredt i aviser og i regionalradioen. Sigrid Helles var helt fantastisk til at få etableret en god kontakt med de stammere, der mødte op til Åbent Hus. Hun var tale-hørekonsulent i Gladsaxe kommune og var meget engageret i børn og unge, der stammede.

Åbent hus for voksne stammere blev afholdt hver tirsdag aften i Hellerup. Ud over at vi talte med dem, der mødte op, og måske fik dem sluset ind i nogle behandlingstilbud, havde vi forskellige aktiviteter, som Taleinstituttets medarbejdere bidrog med. Ud over Sigrid Helles og jeg bidrog Kai Lauritzen, Sonja Hurwitz og Bjørg Forchhammer, tre talepædagoger, med hver deres forskellige syn på stammen og dens behandling. Det lykkedes forstander Erik Andersen at få os alle til at arbejde sammen om dette Åbent Hus-projekt, som bl. a. kunne munde ud i indslusning til stammebehandling. Vi så jo mange lidt triste skæbner, som var stærkt præget af deres livslange stammen. Bl.a. var der en, der havde haft sin barndom på Himmelev Børnehjem hos Sofie Madsen, og der var personer fra kendte familier med alkoholproblemer. Enkelte kom til Åbent Hus sammen med deres kommunale

socialrådgiver, og en tømrer fra Gilleleje fik vi i gang med en pædagoguddannelse. Per Knudsen, den senere centerleder på Dansk Videnscenter for Stammen, kom også og blev inspireret til det liv, han har haft med stammen.

Vi fik også kendte personer udefra til at fortælle om deres liv med stammen. Bl.a. fortalte landsretssagfører (H) og folketingspolitiker (K) Hagen Hagensen om sin egen stammen, og hvor svært det kunne være at procedere i Højesteret.

Vi havde også en aften med Bo Warming fra Bjelkes Allé på Nørrebro. Han er fra en familie stærkt præget af stammen, og selv er han uddannet kemiker. Han har været Danida-udsendt og gymnasielærer, men blev førtidspensioneret for mange år siden. I offentligheden er han mere kendt for sin sæddonorformidling fra 1979 og mange år frem samt sit tidligere medlemskab af Fremskridtspartiet. Han var den første dansker, der i 1998 blev dømt efter straffelovens § 266b om racediskrimination.

I 1978 fik jeg et stipendium fra National Institute of Health i USA, som jeg brugte på et års studieophold hos Courtney Stromsta på Western Michigan University fra 1979 til 1980. Courtney Stromsta havde jeg lært at kende, da vi begge to var i Stockholm i 1971. Han arbejdede på Karolinska Institutet med den akustiske mellemørrefleks hos personer, der stammer. Selv var jeg dels på *Laboratoriet för klinisk stressforskning*, hvor man havde forskningsprojekter om stammen som talestress, og på *Institutionen för talöverföring*. Her lavede jeg mit speciale med elektromyografi af læbemuskulaturen i forbindelse med stammen. Dette fortsatte jeg med på *Western Michigan University* sammen med Courtney Stromsta, som jo var interesseret i koartikulationen og mangel på samme i forbindelse med stammen.

Efter udlægningen til amter og kommuner i 1980

Mens jeg var i USA, var særforsorgen blevet udlagt fra staten til amter og kommuner, og jeg fik job på Skolepsykologisk Kontor i Vejle. Senere blev jeg tale-hørekonsulent i Hammel og Gjern kommuner, hvor jeg bl.a. forsøgte at implemen-

tere screeninger i børnehaveklasserne. Men det vakte megen modstand hos skoledirektøren. Han forudså straks, at det kunne medføre et behov for flere talepædagoger, hvis alle børn skulle undersøges og flere skulle have taleundervisning. Jeg nævnte over for udvalgsformanden i kommunalbestyrelsen, at der var overført midler fra staten til kommunen til at varetage småbørnsarbejdet, men de penge var gået til teknisk forvaltning.

Pædagogisk Psykologisk Rådgivning i Hammel kommune fungerede ellers på den måde, at den ledende skolepsykolog arbejdede hjemme fra sit køkken i Grønnegade i Århus. Hvis der kom en henvendelse til rådgivningen, så ringede sekretæren hjem til skolepsykologen, som så ringede tilbage til vedkommende, der havde forsøgt at kontakte ham direkte. Jeg havde som tale-hørekonsulent to chefer, dels den ledende skolepsykolog og dels skoledirektøren. Meldingen fra skoledirektøren var i øvrigt den, at jeg kunne gøre, hvad jeg ville, blot der ikke kom klager fra forældrene. En af de sager, jeg husker gav problemer, var, at jeg anbefalede en halv pædagogisk friplads i børnehaven til et barn efter moderens ønske. En anden sag fra landsbyen Sall i Hammel kommune var en 4 års pige, som havde brug for taleundervisning og en børnehavaplads. Hun måtte ikke komme i børnehaven for moderen, fordi hun skulle hjælpe til derhjemme med at fodre dyrene.

I 1985 fortsatte jeg så på Taleinstituttet Århus, først i stammegrupperne og senere i læsegrupperne. I denne periode skrev jeg også min ph.d. afhandling (Fibiger, 1990).

I 1992 opslog Axel Grønborg og Fyns Amt en AC-stilling på Fyns Amts Tale- og Høreinstitut, som jeg søgte og fik. Der var straks mange presserende opgaver, jeg skulle beskæftige mig med. Den mest presserende opgave for mig var i første omgang at udarbejde amtets tilbud til de elever fra de private sprogskoler, der havde særlige vanskeligheder med at tilegne sig dansk som andetsprog. Det fremkaldte meget store konflikter på Fyns Amts Tale- og Høreinstitut. I den sammenhæng hyrede instituttet psykolog Louis Dresbøll til at føre såkaldte joining-samtaler, der afklarede, hvilke forventninger klienten

havde til instituttet, og hvad instituttet kunne tilbyde. Denne joining overførte vi efterfølgende til stamme-visitationen. Vi forsøgte yderligere at forny os på stammeområdet i Odense. Jeg var dels på Hugo Gregorys specialistkursus på Northwestern University, og Hugo og Carolyn Gregory holdt et kortere kursus i Odense for 50 nordiske og estiske logopæder.

I de nærmeste foregående år brød Sovjetunionen og de østeuropæiske regimer sammen, og amterne blev opfordret til at hjælpe Østeuropa med demokratiseringsprocessen og faglig fornyelse. Kultur- og undervisningsafdelingen i Fyns Amt foretog en rejse til Estland, efter at vi havde fået kontakt med den estiske logopædforening. På Tale- og Høreinstituttet i Odense havde vi en finskfødt sekretær, Ulla Nordam, som let kunne kommunikere med de estiske kolleger, som i Sovjettiden ivrigt havde set finsk fjernsyn. Med denne tolkemulighed mellem estisk, finsk og dansk formidlede vi både stammekurser og undervisning om stammen og afasi i Estland gennem 10 år. Siden 2003 har jeg gjort det samme i Bulgarien som gæstelærer og konsulent på South-West University. Lige nu deltager jeg i deres projekt om evidensbaseret stammebehandling (Georgieva og Fibiger, 2010).

Taleforsorgen har udviklet sig positivt de første 56 år af de 60 år, jeg har været i kontakt med den. Ganske vist har der i tidens løb været mange fikse idéer i den danske talepædagogik og på Danmarks Lærerhøjskole. I de sidste fire år har vi for alvor set det ulykkelige i logopædiens lange historiske tilknytning til specialpædagogikken og det specialiserede socialområde. Det sidste nye er, at Dansk Videnscenter for Stammen bliver opløst og indlemmet i Videnscenter for Handicap og Socialpsykiatri. Andre lande, som har en selvstændig logopædisk tradition, eller hvor logopædien er en del af sundhedsvæsenet, rammes ikke på samme måde. Internationalt er der en ringe forståelse for, hvorfor dansk logopædi ikke markerer sig stærkere i det internationale forsknings- og udviklingssamarbejde. De nuværende store forskelle i logopædisk serviceniveau fra kommune til kommune skaber som noget nyt mulighed for at vurdere virkningerne af

de forskellige logopædiske indsatser, hvis institutterne var interesserede i dette. Gennem mange år har jeg deltaget i IALPs Fluency Committee, og på IALP kongressen i Athen 2010 præsenterede vi to symposier med titlerne: *Assessment frameworks for working with people who stutter*, og *Treatment decision making in stuttering: The three Ws (Whether, When, Where)*.

Steen Fibiger, fagkonsulent i logopædi
Syddansk Universitetsbibliotek
SFibiger@health.sdu.dk

Litteratur

- Abrahams, Henrik (1949). Études phonétiques sur les tendances évolutives des occlusives germaniques. Universitetsforlaget i Aarhus.
- Brømme, Poul (1965). *Anatomiens Navne med en indledning om det anatomiske sprog*. 3. udgave, 5. oplag, København: Gad.
- Faaborg-Andersen, Knud (1957). Electromyographic investigations of intrinsic laryngeal muscles in humans. *Acta Physiological Scandinavia*, 41 (Suppl. 140), 1–149.
- Fibiger-Dagnæs, Steen (1990). *Stammen i historisk og komparativ belysning*. Ph.d. afhandling. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Georgieva, Dobrinka og Fibiger, Steen (2010). *Intensive Non-avoidance Group Therapy with Adults Stutterers: Experience from Bulgaria*. Dansk Audiologopædi 46(3), 24-30.
- Knudsen, Rigmor (1950). *Sprog- og talehæmmede småbørn; deres problemer og behandling*. Psykologisk-Pædagogisk Bibliotek nr. 14, København: Munksgaard.
- Krag, Jens Otto (1945). *Fremtidens Danmark – Socialdemokratiets Politik*. København: Socialdemokratisk Forbund.
- Saussure, Ferdinand de (1996). Course in General Linguistics. Revideret redigering ved Charles Bally og Albert Sechehaye sammen med Albert Riedlinger. Oversat og kommenteret af Roy Harris. Berkshire, UK: McGraw-Hill Education.
- Schoenaker, Th. og Birgander, Anders (1971). *Doetinchem-metoden för stamningsterapi*. Karlstad: Institutet för Stamningsterapi.
- Schoenaker, Theo og Birgander, Anders (1972). *Munnens eller örats problem?* Karlstad: Institutet för Stamningsterapi.
- Schultz, J.H. (1981). Øvingshefte for Autogen Trening. Avspenning ved konsentration. Oversat fra tysk af Vigdis Kristvik og Kari Lien. Oslo: Tanum-Norli.

LIDER DU AF **TINNITUS**?

At have høretab kan være temmelig ressourcekrævende. Blot det at lytte kræver en stor indsats, og træthed eller udmattelse, koncentrationsproblemer og stress følger ofte med et høretab. Undersøgelser har vist, at stress er meget mere almindeligt hos mennesker med høretab end hos normalhørende.

En ret stor del af de mennesker, der har høretab, er også ramt af tinnitus, og er derfor dobbelt belastede.

Ikke blot skal de anstrenge sig for at høre, de bruger også en masse energi på at forsøge at ignorere den konstante lyd i deres ører. Effekten af dette kan være ret alvorlig eller endog invaliderende, med forstyrrelse af søvn, familierelationer og arbejdsevne til følge. Dette kan igen medføre stress, irritabilitet, mangel på koncentration og lav livskvalitet.

De stress-relaterede konsekvenser ved høretab og tinnitus har motiveret Widex til at lave en særlig funktion til afslapning og koncentration. Denne funktion kaldes Zen og er indeholdt i de nyeste høreapparatmodeller fra Widex.

Du kan bestille yderligere dokumentation og information om Zen-programmets gavnlige indvirkning på tinnitus samt om Widex høreapparater på 44 35 60 80 eller på www.widex.dk

Om dokumentation og faglige kvalifikationer i børnelogopædien

Af Rikke Vang Christensen

Politikere og embedsmænd har ikke traditionelt haft fokus på, om vi børnelogopæder anvender metoder med sandsynliggjort – eller ligefrem veldokumenteret – effekt, eller om vi forsøger at evaluere vores indsatser. Selv om det umiddelbart kan virke som en lettelse, finder jeg det trist for vores klienter og for vores profession. Den store frihed inden for de givne økonomiske rammer skygger blandt andet for, hvilke faglige kvalifikationer der er nødvendige for at varetage de børnelogopædiske opgaver godt.

Det er næppe nødvendigt i dette tidsskrift at argumentere for fornuften i at yde logopædiske indsatser til børn med sprogforstyrrelser. For at modvirke både kommunikationsvanskelighederne og de eventuelle følger i form af fx manglende selvværd, manglende venskaber og dårligere uddannelsesmuligheder vil en særligt tilrettelagt indsats ofte være påkrævet. Det er i den sammenhæng vigtigt, at de kommunale og regionale tilbud, som børnene får, er af god kvalitet, og at de logopædiske uddannelser klæder kommende logopæder på til at handle hensigtsmæssigt.

Manglende interesse for virkningen af den logopædiske indsats

Der er ikke noget overordnet krav fra samfundets side til, at den logopædiske intervention, som vi tilbyder, skal have sandsynliggjort eller dokumenteret virkning. Det er overraskende, at beslutningstagerne ikke prioriterer indsatser, der ser ud til at virke, for specialundervisning til småbørn koster jo kommunerne en del penge.

Der findes stort set ingen dansk forskning i metoder og hensigtsmæssig strukturering af indsatsen over for børn med sprogforstyrrelser, men fra udenlandske undersøgelser har vi nogen indsigt i, hvilke tilgange der med rimelig sandsynlighed virker i praksis. Det er selvfølgelig oplagt at tage afsæt i den viden, når der i PPR eller på taleinstituttet træffes beslutninger om, hvordan indsatsen skal gribes an.

For eksempel ser det ud til, at svære fonologiske vanskeligheder afhjælpes bedst med direkte logopædisk undervisning kombineret med hjemmeøvelser, så i forhold til nogle typer af vanskeligheder vil en konsultativ indsats være utilstrækkelig. Det kan – og bør – bruges som fagligt argument mod så snævre økonomiske rammer, at der ikke levnes plads til at udføre direkte undervisning. En sådan praksis er ikke fagligt forsvarlig, men den er heller ikke økonomisk fornuftig, fordi den altså ikke kan forventes at være virkningsfuld.

I en tid, hvor bølgerne om kvaliteten af den offentlige service og prisen for denne går højt, undrer det mig, at beslutningstagerne ikke interesserer sig synderligt for vores område. Det er dog ikke kun overraskende, men også meget uheldigt, for det betyder, at det logopædiske tilbud til barnet kan variere meget fra den ene region, kommune og logopæd til den anden. Det bliver dermed udsving i de økonomiske rammer og holdninger snarere end faglighed og dokumenteret viden, der styrer, hvilken type indsats der gives. Det er ikke tilfredsstillende for hverken børnene, deres familier eller os som fagpersoner.

Betydningen af logopædens kvalifikationer

Den manglende overordnede interesse for den logopædiske indsats har sandsynligvis også

medvirket til at skygge for de faglige kvalifikationer, der er nødvendige for at arbejde som børnelogopæd.

I dag har vi to 'hovedveje' til at kvalificere sig til arbejdet som børnelogopæd. Enten kan man tage en 3- eller 5-årig universitetsuddannelse i (audio)logopædi, eller også kan man tage en 1-årig Pædagogisk Diplomuddannelse i 'Specialpædagogik med særligt fokus på talepædagogik'. Optagelse på diplomuddannelsen forudsætter anden uddannelse, og typisk bygges den oven på en uddannelse til lærer eller pædagog.

Diplomuddannelsen kan stykkes sammen på forskellig vis, men udbyderne på professionshøjskolerne anbefaler, at næsten halvdelen af uddannelsen udgøres af pædagogiske fag. Det undrer mig, da man jo må forvente, at lærere og pædagoger allerede ved meget om netop pædagogik.

Omvendt rummer diplomuddannelsen i modsætning til universitetsuddannelserne meget lidt specifik undervisning i forskellige tale- og sprogforstyrrelser og i undersøgelse, forebyggelse og afhjælpning af disse vanskeligheder. Denne viden er ellers grundlaget for vores logopædiske arbejde. Logopæden må for eksempel have indsigt i, hvilke typer indsatser der ser ud til at virke over for forskellige typer af vanskeligheder. Denne viden skal hun kunne omsætte til undervisningspraksis, fx ved at træffe beslutninger om, hvordan et barn med en given profil af styrker og svagheder bedst hjælpes.

Diplomuddannelsen giver også bekymrende lidt opmærksomhed til forudsætningsfag som sprogvidenskab (herunder transskription i eksempelvis lydskrift), taleorganernes fysiologi og anatomi og sprogfærdighedens neurologiske og kognitive basis. Viden om disse områder er ellers afgørende for at kunne analysere barnets sprogvanskeligheder og for at forstå baggrunden for disse.

ALFs initiativ om at påpege uddannelseskvalitet og forudsætninger for at kunne praktisere god logopædi over for landspolitikerne virker på den baggrund særdeles relevant.

Evaluering af indsatsen over for det enkelte barn

Nødvendigheden af, at børnelogopæden som en del af sin uddannelse bliver bekendt med forskellige indsatsers virkningsfuldhed – og tager udgangspunkt her i sin praksis – må altså ikke overses.

Men uanset graden af belæg for at en given interventionsform generelt virker, skal logopæden også være klædt på til at forsøge at dokumentere, at interventionen virker for det enkelte barn. Heller ikke det område har beslutningstagerne traditionelt interesseret sig for. På den ene side kan det få mig til at drage et lettelsens suk, for det virker ikke så let at evaluere effekten af ens logopædiske arbejde, og det er heller ikke realistisk, at man som kommunal talepædagog kan lave en grundig evaluering med hvert eneste barn.

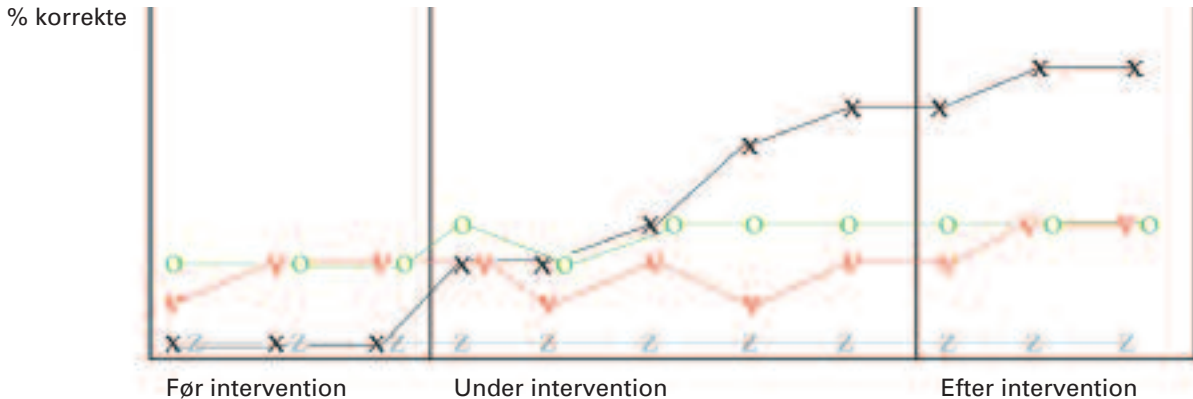
På den anden side er det dog ikke nogen umulig opgave nogen gange at foretage effektevaluering. Jeg finder det afgørende, at den kommende børnelogopæd klædes på til at *forsøge*, fordi det vil styrke evidensen for, hvilke indsatser der virker, og fordi det vil vise politikere og embedsapparat, at den børnelogopædiske indsats godt nok koster penge, men også gør en reel forskel. Vi vil dermed med langt større vægt kunne argumentere mod uhensigtsmæssige besparelser på det børnelogopædiske område. Hvis vi alle *ind imellem* laver en systematisk evaluering – og fortæller vores fagfæller, hvad vi har gjort, og hvad vi har fundet (fx gennem artikler i vores faglige tidsskrifter), har vi gode muligheder for på længere sigt at højne vores fælles faglige standard.

Mål for undervisningen

Evalueringen af indsatsen forudsætter for det første, at logopæden vælger, hvilket område der skal fokuseres på i den næste interventionsperiode, og opstiller specifikke og målbare mål for interventionen såsom

- *om 8 uger udtrykker Sara konsekvent forskellen på fortid, nutid og fremtid ved hjælp af verbernes bøjning ved samlingen i klassen*
- *om 3 måneder producerer Aysa konsekvent [s] i simple ord (fx Aysa, is, sige) i den logopædiske undervisning.*

Figur 1. Konstrueret eksempel på multiple-baseline med Aysas udvikling før, under og efter intervention. X svarer til s-produktionen, som var fokus for interventionen, Z er kontrolmålet 'velærproduktion', V er kontrolmålet 'ledrækkefølge', og O er kontrolmålet labyrinttegning.

Målet må selvfølgelig være relevant i forhold til de vanskeligheder, som barnet har, så et grundigt kendskab til barnets sprogfærdigheder, fx gennem testning og anden sproglig og kommunikativ observation, er nødvendigt. Målet skal også kunne bedrive barnets kommunikative muligheder i hverdagen, så det er væsentligt, at barnets nære voksne konsulteres, så der er enighed om relevansen af målet.

Den kommende logopæd skal vide, at mål er nødvendige for at styre den intervention, der skal foregå, hvad enten den udelukkende bygger på en fokuseret indsats fra barnets nære voksne eller også indebærer direkte logopædisk undervisning.

Oftentimes har barnet jo sproglige vanskeligheder på mange forskellige områder, og uden klare mål, der kan fokusere vores indsats, kommer vi nemt til at ville gøre alt muligt på én gang, med betydelig risiko for at spilde barnets og vores egen indsats.

Vi må opstille mål for interventionen – og evaluere disse – for hver eneste af vores klienter. Målenes opfyldelse er dog ikke nok til at vise, at det er *interventionen*, der har gjort forskellen.

Evaluering af interventionseffekten

Også børn med sprogsvækkigheder udvikler sig heldigvis, og det er muligt, at fremgangen og ændringen, der har ført til opfyldelsen af in-

terventionsmålene, ville være sket uden vores logopædiske mellemkomst.

For at vise at det er den logopædiske indsats, der har gjort forskellen, er en solid fremgangsmåde et *multiple-baseline design* (se fx Dodd & Whitworth, 2005). Det indebærer, at logopæden – *inden* interventionen i forhold til det opsatte mål går i gang – undersøger både det, der er fokus for indsatsen, og andre elementer eller funktioner, hvor vi ikke regner med at se effekt (se illustrationen i Figur 1).

I det konstruerede eksempel med Aysa kunne det for eksempel dreje sig om produktionen af [s], der er fokus for indsatsen, men også produktionen af de velære konsonanter [k g η]. Da præstationen kan variere en del fra gang til gang hos nogle børn, er det væsentligt at evaluere præstationen over nogle gange, inden interventionen sættes i værk. Også efter interventionen i forhold til det specifikke mål, [s]-produktionen, må produktionen af [s] og velærene følges for at se, om effekten er vedvarende. Det er vigtigt, at en del af de ord, der anvendes til evalueringen er utrænede ord.

For Aysas vedkommende viser det sig, at hun hverken producerer s-lyden eller velærer ved nogen lejlighed, inden interventionen bliver igangsat (jf. Figur 1). Der er altså ikke tegn på, at der er en udvikling i gang.

I løbet af interventionsperioden evalueres produktionen af [s] og af [k g η] løbende, og ved un-

dervisningens afslutning ses det, at Aysa har haft stor fremgang i s-produktionen i undervisningen, mens velærerne stadig ikke findes i Aysas sprogproduktion. Det er en klar indikation af, at det er undervisningen, som har gjort en forskel i dette eksempel.

Man kan bestemt forestille sig, at lydlig intervention over for én lyd eller lydgruppe, kan have positiv effekt på produktionen af en anden gruppe af lyde, fordi barnet generelt bliver mere opmærksomt på lyd og artikulation. I eksemplet med Aysa kunne man på forhånd forestille sig, at den lydlig intervention for s-lyden ville smitte positivt af på produktionen af velærer. Derfor styrkes designet af evalueringen, hvis logopæden også inddrager opgaver, der ikke er direkte relaterede til lydproduktion. Det kunne for eksempel være Aysas evne til at producere ordene i en sætning i den rigtige rækkefølge (fx *så skal vi løbe stærkt* og ikke *så vi skal løbe stærkt*), eller hendes evne til at tegne sig vej gennem labyrinter (se Figur 1). Det er langt mindre sandsynligt, at den logopædiske [s]-intervention ville have effekt på disse funktioner, og i figuren ses det da også, at fremgangen i disse andre funktioner langt fra er så markant som s-fremgangen.

Hvis man ønsker at være mere sofistikeret end at plotte den procentvise korrekthed ind i en graf som i Figur 1, findes der også statistiske beregninger, som også har klinisk anvendelighed (se fx Perdices & Tate, 2009).

Jeg vil understrege, at det selvfølgelig er positivt, at barnet udvikler sig, og selvfølgelig kunne man ønske for Aysa, at også velærerne blev produceret som forventet, så hun lettere blev forstået. Men vi må forvente, at der vil ske *særlig*

meget på de områder, som vores intervention drejer sig om. Det er jo formålet med at ulejligge barnet med den særlige indsats.

Dokumentation og faglige kvalifikationer

Fokus fra beslutningstagerne på indsatser og metoder, der virker, og på højt kvalificerede børnelogopæder er nøglen til at løse en væsentlig samfundsopgave.

Jeg håber dog også, at vi *som profession* vil fokusere på metoder og indsatser, der ser ud til at virke, og på vores egen evalueringspraksis. Ved at højne kvaliteten af disse aspekter af vores virke, kan vi langt bedre argumentere for berettigelsen af den indsats, som vi gør – både over for forældrene, andre faggrupper og beslutningstagerne.

Endelig håber jeg, at vi i fællesskab kan arbejde for at højne vores faglige niveau. Det synes jeg, at vi skylder de børn, der har så stort behov for vores hjælp til deres sprogudvikling.

Rikke Vang Christensen, ph.d., audiologopæd, ansat i Rødovre Kommune og ved Københavns Universitet, bestyrelsesmedlem i Foreningen af Universitetsuddannede Audiologopæder (FUA)

Referencer

- Bremer Nielsen, J. (2010). Vores faglige ekspertise udvandes... *Logos* 60, 24-25.
- Dodd, B. & Whitworth, A. (2005). A problem-solving approach to clinical management. In B. Dodd (Ed.). *Differential Diagnosis and Treatment of Children with Speech Disorders, 2nd Ed.* London: Whurr Publishers.
- Perdices, M. & Tate, R.L. (2009). Single-subject designs as a tool for evidence-based clinical practice: Are they unrecognised and undervalued? *Neuropsychological Rehabilitation*, 19 (6), 904-927.

Ang. artiklen: »fra talebananer til adamsæbler«.

I december 2010 havde vi i ALF en artikel »fra talebananer til adamsæbler«, hvor formuleringen tilsyneladende kunne forstås således, at vi betvivler Dorthe Mølgård Mathiesens faglige kompetencer. Dette beklager vi! Vi har på ingen måde haft til hensigt at føre debatten på det plan.

Sigtet med artiklen har udelukkende været at brede viften af faglige anskuelsesvinkler, argumenter og fakta på høreområdet ud, såvel pædagogisk som teknisk.

Tekniker Finn. B. Petersen og Hørekonsulent Aida Regel Poulsen, Center for Høretab

FÅ MERE UD AF DINE HØREAPPARATER MED OTICON CONNECTLINE

Oticon ConnectLine - en god forbindelse

Når du taler i telefon med dine børn eller børnebørn, kunne du så ønske dig at kunne høre dem tydeligere, end du gør i dag?

Og kunne du ønske dig at få alt med, hvad der bliver sagt i fjernsynet? Med Oticons nye ConnectLine er dette muligt.

Nu kan du, som høreapparatbruger, høre fjernsynet eller tale i telefon på lige fod med alle andre.

Hør det, du vil høre, når du ser tv

Nogen gange kan baggrundsstøj gøre det svært at høre, hvad der bliver sagt i fjernsynet - men ikke, når du har en Oticon ConnectLine tv-adapter. Denne enhed sender lyden direkte til dine høreapparater.

Tal ubesværet i telefon

Når du bruger høreapparater og skal tale i telefon, kan mange udfordringer opstå. Der kan komme hyl fra høreapparatet, høreapparaterne kan brumme ved mobiltelefonering, og der kan være så meget baggrundsstøj, at du ikke forstår samtalen.

Har du lyst til at prøve Oticon ConnectLine?

Oticon ConnectLine kan bruges sammen med et bredt udvalg af Oticons høreapparater.

Du kan købe Oticon ConnectLine hos de fleste private høreklinikker, og der er også mulighed for at søge tilskud fra kommunen via dit lokale høreinstitut.

*Læs mere om
Oticon ConnectLine på:
www.oticon.dk*

Integrativ stemmeterapi

Af Åse Ørsted

Den 25.-31. juli 2010 deltog jeg i et tyskledet kursus: »Stimmt's? - Integrative Stimmtherapie. Aufbauseminar, i Perugia, Italien. Kurset var arrangeret af den tyske kursusorganisation, Prolog-Wissen, som en kollega havde fundet på internettet, og blev ledet af docent Evemarie Haupt, der har udviklet systemet og skrevet bogen »Stimmt's?«, der udkom i 2000. Jeg kendte intet til systemet i forvejen, mente egentlig heller ikke, jeg havde brug for at lære flere måder at drive stemmeterapi på, men var alligevel nysgerrig efter at se, hvordan man griber tingene an i Tyskland.

Som erfaren stemmeterapeut havde jeg ikke lyst til at starte på et begynderkursus, hvilket – set i bakspejlet – måske nok var lidt arrogant. På mine egne kurser tillader jeg jo ikke, at folk går direkte ind på de videregående kurser uden først at have deltaget i Grundkursus! Resultatet var da også, at jeg i begyndelsen følte mig lidt dum og »udenfor« i en gruppe blandt meget, meget dygtige tyske kolleger, som kendte øvelserne til punkt og prikke og var fuldt fortrolige med det teoretiske grundlag!

Evemarie Haupt

Evemarie Haupt voksede op i Leipzig i det gamle DDR. Hun er uddannet sanger og har arbejdet som sanger, æstetisk talelærer og musikkritiker, inden hun skiftede over til logopædi. Hun har været docent på logopædiske uddannelsessteder i Tyskland og Østrig og bor nu i Salzburg. Hun har uddannet sig til Qigong-lærer ved ni studiebesøg i Japan og Kina.

Stemmefunktionskredsen

Da Evemarie Haupt i 1982 var begyndt at undervise logopædistuderende, savnede hun en overskuelig model, der kunne give et grundlæggende

overblik over den komplekse stemmefunktion. Hun udviklede derfor Stemmefunktionskredsen (se figur 1), der er kernen i hele systemet.

Nedenstående teoretiske beskrivelse er overvejende foretaget på grundlag af Evemarie Haupt's bog: »Stimmt's« (Haupt 206), der naturligvis er langt mere omfattende og grundig end min korte gennemgang. Jeg kan anbefale interesserede kolleger, at de læser bogen – eller endnu bedre – tager på et kursus.

Stemmefunktionskredsen er ikke en ny metode, men en forklaringsmodel, som man kan orientere sig efter i arbejdet med at diagnosticere og behandle stemmeproblemer. Integrativ Stemmeterapi er baseret på Stemmefunktionskredsen og er præget af Evemarie Haupt's holistiske syn på stemmefunktionen som udtryk for hele personligheden, idet alle delområder virker sammen.

Ud over at give et overblik over stemmefunktionen kan Stemmefunktionskredsen også bruges til at indordne de forskellige terapimetoder, mulige stemmeforstyrrelser, terapiplanlægning og terapeutkompetence, såvel som evaluering af en terapi. Integrativ Stemmeterapi egner sig derfor

til behandling af alle stemmeforstyrrelser, er metodeorienteret, lidelsesspecifik og patientcenteret.

Stemmefunktionskredsen læses med uret og begynder foroven ved »kl. 12« – »Wahrnehmung«, der på dansk nærmest må oversættes med sansning eller indtryk. Derpå følger intention, holdning og bevægelse, åndedræt, stemme og til sidst tale. For det nyfødte barn sker der under fødslen en sansepåvirkning ved passagen gennem den snævre fødselskanal, overgangen fra vand til luft og til kulde og lys, befrielse for slim og berøring af læge/jordemoder. Herved sker en forarbejdning i det centrale nervesystem, der endnu er ubevidst og ytrer sig i uvilkårlige refleksbevægelser. Disse bevægelser får lungerne til at folde sig ud, så åndedrættet strømmer ind. Herved udløses det første skrig, senere kommer talen til. Alle seks områder af stemmefunktionskredsen bliver altså gennemløbet.

Ydre eller indre sansepåvirkning ses som udløser for stemmefunktionen. Først kommer indtrykket, at man bemærker og registrerer, og så kan udtrykket, stemmen, opstå. Udtryk forstås først og fremmest som svar på et indtryk. Enhver menneskelig stemmeytring følger i princippet denne lovmæssighed, og enhver stemmeforstyrrelse vil have sit udspring i ét af områderne.

De seks terapiområder og deres forbindelseslinjer

De forskellige former for terapi, der kan sættes

ind, er sammenfattet i Stemmefunktionskredsen seks områder. Derved bliver det tydeligt, hvilke forudsætninger stemme- og talefunktionen egentlig beror på.

Ved inddragelsen af de to første områder, sansning og intention, er Evemarie Haupt meget inspireret af Horst Gundermann (»Akupädie«, 1982) og Horst Coblenzer (»Intentionale Stimmgebung«, 1976). Disse to første områder er det egentligt nye i Stemmefunktionskredsen sammenlignet med tidligere terapikoncepter og gør det klart, at stemmeterapi ikke blot skal være et træningsprogram, men også omfatter bevidsthedsprocesser.

For kolleger, der kender til Coblenzers VRF metode, kan det ikke komme som nogen overraskelse, at de forskellige områder indbyrdes påvirker hverandre. Heraf følger, at terapien i højere grad samtidigt integrerer arbejdet med flere store områder frem for at handle om isolerede successive øvelser med små delelementer.

De tre terapifaser

Stemmefunktionskredsen kan inddeles i tre faser: Første terapifase dækker de to første områder, hvor der sker en konfrontation, lægges behandlingsplan og træffes en afgørelse. I terapifase 2 sker en fordybet handlen og øvelse, og terapifase 3 handler om stabilisering og transfer (se figur II)

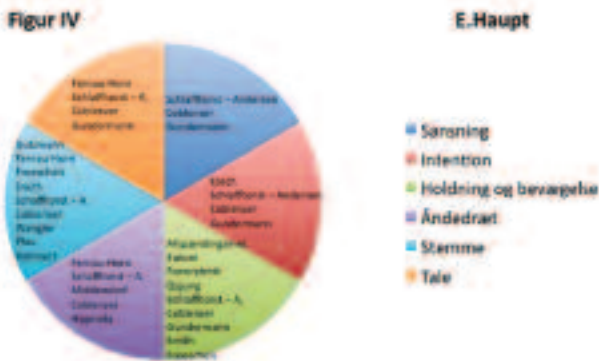
For stemmeterapien betyder det konkret: At forstyrrelser og styrkeområder kortlægges gennem anamnese og undersøgelse, derpå udvikles

målsætning - intention, og terapien gennemføres i de enkelte områder: holdning og bevægelse, åndedræt, stemme, tale og deres sammenhænge.

Videreførende områder inden for det fysiologiske, psykologiske, sociologiske, pædagogiske eller kunstneriske arbejde kan nu sættes i relation til de enkelte terapifelter, hvorved yderligere impulser modtages. Evemarie Haupt giver nogle ideer i figur III.

Forskellige stemmemetoder

Den historiske udvikling af forskellige terapimetoder

De forskellige terapimetoder kan også indordnes i Stemmefunktionskredsen. Principielt indeholder de enkelte metoder det hele, ellers kunne der ikke opnås resultater; men synsvinklerne, fremgangsmåderne - og resultaterne - er totalt forskellige. Historisk set er de symptomorienterede metoder blevet udviklet først, og senere kom de holistiske til. Med Stemmefunktionskredsen bliver der givet en principiel orienteringshjælp m.h.t. metodiske indsatser, også for et stort antal nye metoder, der i dag indsættes supplerende (se figur IV).

Overblik over stemmeterapi i Tyskland siden 1900

Stemmeterapiens rødder ligger såvel i medicinsk-terapeutiske som pædagogiske og kunstneriske virkefelter. De rækker til dels langt tilbage i det 20. århundrede.

- **1900 – 1920: Symptomorienterede indsatser.** Store foniaternavne kendetegner denne periode: Gutzmann, Stern, Seemann, Froeschels med centre i Berlin, Prag og Wien.
- **1920 – 1940: Åndedrætspædagogiske øvelser.** Før stemmen kommer åndedrættet. Åndedrætspædagogiske øvelser blev inddraget i stemmearbejdet. Schaffhorst-Andersen og Fernau-Horn, som fremmede udviklingen af behandlingsmåden i holistisk retning.
- **1940 – 1970: Bevægelse og afspænding.** Det blev tydeligt, at åndedræt fordrer bevægelse og afspænding. I disse år blev rytmisk bevægelse (Sven Smith, Horst Coblenzer) og afspændingsmetodik (Autogen træning, Progressiv muskelfspænding, Eutoni) intensivt inddraget. Dette kropsarbejde blev basis for den helhedsorienterede stemmeterapi.
- **1970 – 1990: Psykologisk fordybelse.** Da afspændingsøvelserne bl.a. lod den hyppigt til grundliggende psykiske problematik træde tydeligere frem, opstod der interesse for psykologisk fordybelse.
- **Fra 1990: Komplementære metoder.** Der sker en yderligere udvikling, idet nye komplementære metoder, der har til formål at aktivere de menneskelige energireserver, i højere grad bliver indsat og åbenbart med gode resultater. De kommer dels fra USA, dels fra det fjerne Østen, Japan og Kina. Desuden findes der også adskillige nye indsatser i det europæiske rum. På grundlag af en »klassisk« logopædisk stemmeterapiuddannelse har mange kolleger videreuddannet og kvalificeret sig i tillægsdiscipliner, fra Psykologingvistik over Logoterapi, Gestaltterapi, Familieterapi og andre psykologiske muligheder lige til Kraniosakral Terapi, Neuro-lingvistisk Programmering og lignende metoder. Evemarie Haupt arbejder personligt i sit stemmeterapeutiske arbejde med kombinationer af de nævnte metoder. Dertil kommer - som noget nyt - elementer fra Kinesiologi, Reiki, Shiatsu, Qigong, og hun synes selv, at denne integration giver gode resultater.

Sammenfattende

Evemarie Haupt mener, at det store antal terapeutiske muligheder giver gode chancer for at gennemføre en effektiv stemmeterapi, hvilket ef-

Kurset var præget af EH's fortid som sanger med dejlige sangøvelser, der hos mig lokkede høje toner frem, som jeg troede for længst var mistede. På holdet deltog også en tysk sangerinde og en japansk operasangerinde, der gav nogle spændende workshops i sang og stemmedannelse. Hver aften sang vi flerstemmigt Franz af Assisis Solsang.

Vi var 15 deltagere, der sad i en åben rundkreds i fællestimerne eller i små grupper ved gruppearbejde. Der blev ikke brugt audiovisuelle hjælpemidler overhovedet. Tilgangen var ret intellektuel med meget overhøring og »hukommelseskunst«. Sidste dag blev programmet gennemgået, og det forventedes, at hver enkelt deltager på grundlag af sine notater kunne gøre rede for, hvad der var foregået hver eneste time i ugens løb!

Med min baggrund synes jeg selv, at jo mindre snak og jo mere »action« des bedre, og at det er vigtigere, at man i praksis selvstændigt forstår og kan omsætte de store retningslinjer, end at man kan huske bittesmå detaljer udenad; men det er jo nok en smags sag.

Jeg er ikke enig med Evemarie Haupt i alt. Hun opfatter intention som en målbevidst reaktion, der kan fremkaldes ved intellektuel påvirkning, som samtale og planlægning, medens Coblenzer, der definerer intention som en ydelse fra CNS, der har at gøre med, hvordan man optager, bearbejder og reagerer på stimuli, har en mere emotionel – og effektiv – tilgang, idet han bruger fantasi og forestillingsevne til at fremkalde en skærpet opmærksomhed, der øger krop-tonus, energi og motivation hos klienten.

Evemarie Haupt er meget glad for Accentmetoden, der - sådan som jeg lærte den på min grunduddannelse, med vilkårlig pumpen af bugvæggen - ikke er kompatibel med Coblenzers VRF. Men hun udførte accentøvelserne på en langt blødere måde, end jeg hidtil har set, brugte endda også randregistret, hvilket må være hendes egen opfindelse.

Normalt har kursusledere ikke så meget lyst til at høre andre meninger end deres egne; men da det jo drejer sig om en *integrativ* stemmeterapi,

var der ægte interesse for, hvordan der arbejdes med stemmeterapi i Danmark. Jeg var rørt over denne åbne og elskelige holdning, og da jeg rent faktisk kendte nogle teknikker, som var ukendte for de tyske deltagere, blev jeg bedt om at lave en miniworkshop. Det førte til en god udveksling, der måske kan danne grundlag for et videre samarbejde.

Jeg er glad for, at jeg tog med på dette kursus, der foregik et naturskønt sted sammen med venlige og dygtige kolleger. Mine bedste oplevelser var Qigong-øvelserne, der giver en god opvarmning til stemmearbejdet, og sangøvelserne. »Integrativ stemmeterapi« svarer til min egen idé om eklektisk stemmearbejde, hvor man orienterer sig bredt og sammensætter dele af kompatible stemmemetoder, når man skræddersyr træningsprogrammer til hver enkelt stemmeklient. Jeg kan forstå, at Stemmefunktionskredsen er vidt udbredt og anerkendt på uddannelses- og behandlingssteder i Tyskland. For ikke at fare vild og fægte i blinde på det vanskelige stemmeterapiområde, er der så afgjort brug for en model at orientere sig efter. Hertil har jeg selv anvendt den tredelte fonationsmodel; men Stemmefunktionskredsen synes bredere anvendelig. Det kunne da være et forsøg værd at undersøge den nærmere på de danske logopædiske uddannelser.

*Åse Ørsted,
logopæd,
pensioneret fra Taleinstituttet i Hellerup,
nu privatpraktiserende*

Litteratur:

Evemarie Haupt: *Stimmt's? Stimmtherapie in Theorie und Praxis*. Das Gesundheitsforum. Schulz-Kirchner Verlag. 5. überarbeitete Auflage 2010.

BestSound™
Technology

Hvorfor gå glip af en eneste decibel?

Det gør du ikke med fordelene i BestSound Technology.

Du får du helt nye muligheder for forbedring af dine klients hørrelse. Med den innovative nytænkning i BestSound teknologien er vejen åbnet for langt bedre tilpasning med en ny generation af Pure, Life og Motion apparater. Vi glæder os til at præsentere dem for dig.

Kontakt os på tlf. 63 15 40 05. Se mere på www.siemens.dk/hearing.

Answers for life.

SIEMENS

Julie Kock Clausen
& Trine Nobelius

Ordblindes stavning - problemer og undervisning

*Landsforeningen af
læsepædagoger 2010
Den gule serie nr. 69, 80 sider
Kr. 138,00 inkl. moms,
ekskl. forsendelsesomkostninger*

Læserapport nr. 69 fokuserer på ordblindes stavning, problemer og undervisning. Bogen har afsæt i forfatterens speciale »Ordblindes stavning« fra Københavns Universitet fra 2006. Grundlaget for specialet er en omfattende empirisk undersøgelse af ordblindes stavfejl foretaget i 2001 – 2005. Empirien var et led i »Projekt OrdRet«, som var forankret ved Dansk Videnscenter for Ordblindhed.

Bogen har 9 kapitler, der på bedste vis udfolder ordblindhed som begreb – både teoretisk og med bud på en didaktisk vinkel. Bogen er velskrevet og understøttet af mange praksiseksempler f.eks. udtalelser fra ordblinde. Der er flere illustrative modeller og skemaer, der gør det nemmere for læseren at få et hurtigt overblik.

Bogen er bestemt brugbar for studerende på lærerseminariene, lærere i grundskolen og på andre uddannelsesinstitutioner. Der er mange fagudtryk i bogen som Clausen/Nobelius formår at forklare på bedste vis. Efter hvert kapitel er der en kort konklusion.

Efter en begrebsafklaring i *kapitel 1*, kommer der i *kapitel 2* en præsentation af den danske ortografi. Her gøres det også klart, hvilke vanskeligheder, der kan være i forbindelse med tilegnelse af skriftens principper.

Kapitel 3 byder på staveudvikling – både den normale og den afvigende ud fra Uta Friths staveudviklingsmodel.

Kapitel 4 gennemgår tidligere undersøgelser af ordblindes stavning.

Kapitel 5 handler om fejltyper.

Konklusionen i dette kapitel er, at man ikke bør/kan lave en generel fejltypologi.

Kapitel 6 har beskrivelser af selve undersøgelsen af ordblindes stavning. Kapitlet beskriver formål, metode, metodiske overvejelser m.m.

Kapitel 7 beskriver undervisning i stavning, hvor forfatterne konkluderer, at staveundervisningen skal være systematisk, funktionel og struktureret. Undervisningen skal involvere deltageren i en aktiv refleksion over sproget med fokus på få elementer ad gangen.

Kapitel 8 tager fat på it i staveundervisningen, hvor Clausen/Nobelius mener, at it skal være en integreret del af undervisningen. Samtidig understreges det også, at alene med it gøres det ikke. Man kan ikke trylle stavevanskelighederne væk, men det er klart, at der kan kompenseres for visse vanskeligheder.

Endelig omhandler *kapitel 9* evaluering af staveundervisning. Kapitlet sætter fokus på, at evalueringen skal tage udgangspunkt i den enkeltes aktuelle færdighedsniveau, i de overordnede samt de konkrete og observerbare mål, der opstilles for undervisningen.

Bogen belyser såvel muligheder som faldgruber i arbejdet med staveundervisning. Der er mange brugbare ideer i denne lille bog.

Jeg kan varmt anbefale bogen, der er grundig, velskrevet og velbegrundet - så rigtig god læselyst!

*Sanne Kjerstein Madsen
Læsekonsulent, CSU-Slagelse*

Lotte Salling

Musen siger Muh – aktive remser og sproglege med de mindste

*Dafolo Forlag 2010
Kr. 200,00 ekskl. moms, 96 sider*

Musen siger muh er en lille bog med remser og sproglege, der ar-

bejder med at udvikle små børns sproglige og lydige opmærksomhed, så de rustes så godt som muligt til deres videre sproglige arbejde og læsning.

Bogen opfordrer til at inddrage børnene i selve læsningen. Altså ikke »højt læsning«, men at børnene deltager aktivt i de sproglige oplevelser omkring læsningen, samt at det kan overføres på alle andre billed- og børnebøger, når først den voksne er blevet opmærksom på, hvordan man kan gøre det.

Som indledning har tale- og sprogkonsulent Ulla Flye Andersen skrevet et udmærket lille forord. Her beskrives det vigtige ved bogens emne i et tydeligt og lettilgængeligt sprog. Godt som indledning til bogens formål og letforståeligt for dem, der ikke er så bekendte med dette emne.

Resten af bogen består af ti »aktive historier«, der indeholder forskellige tekster, remser og har rigtig gode illustrationer. Til hvert afsnit er en kort instruktion i, hvordan man bruger denne type tekst, hvilket er meget instruktivt og lettilgængeligt for enhver.

Den første historie henvender sig til helt små børn og handler om at svare på spørgsmål om billeder, hvor spørgsmålene kan varieres efter børnenes udtryksmuligheder. Illustrationerne byder alle på drejninger, der gør dem morsomme. Fx en ko, der dykker med snorkel og en hest med krølle på halen, som der så spørges ind til. Denne måde at snakke om billeder på er helt central for de første læseoplevelser med børn, og med de simple spørgsmål og fraværet af reel tekst fastholdes den voksne i at være aktivt spørgende og lyttende i stedet for at »forfalde« til blot at læse teksten højt. En rigtig god grundopgave, der let kan overføres på alle andre illustrationer både i bøger og i det daglige rum.

Anden historie handler om opmærksomhed på sproglyde, kombineret med mundmotorik. Illustrationerne tager udgangspunkt i 8 bog-

staver som forlyd og viser en bevægelse, en følelse, et begreb eller et udbrud, der starter med den lyd. Børnene skal så øve sig i at sige udbruddet ud fra illustrationerne. Nok en lidt abstrakt øvelse for de mindste, men med enkelte gentagelser vil de fleste børn nok se det morsomme i denne opgave.

Historierne tre og fire fokuserer på dyrelude, hvor den voksne giver lyden, og barnet nævner dyret, og på farver. Ved farvehistorierne bruges rimet som ledetråd samtidig med illustrationerne, hvilket jo er en god start på rim-opmærksomheden, fordi barnet både skal finde lyden og huske farvens navn samtidig.

De næste fem historier tager alle udgangspunkt i rim. I femte historie fokuserer rimene på ting, man enten må eller ikke må – og der lægges op til diskussion med de større børn om, hvorfor man godt må eller ikke må nogle bestemte ting. I sjette historie skal børnene finde det sidste rimord i en række rim. De er både promptet af billederne og af det foregående rim. Det er en spændende øvelse, hvor man træner den lydlige opmærksomhed og samtidig kan holde øje med, hvilke børn der er ved at have styr på det at rime.

Syvende historie er en række rim og illustrationer af tal. Der lægges op til at tælle sammen ud fra billederne. En rigtig god øvelse i talforståelse og tælleremser. Ottende historie kaldes hakke-snakke-ord. Her gentages første stavelse af det sidste ord i rimet et antal gange, før man siger resten af ordet. Dette øger opmærksomheden på ordenes lydtegn og er en morsom opgave for både børn og voksne. Niende historie tager som den sjette udgangspunkt i at finde rimord, dog med emnet modsætninger.

Den tiende og sidste historie er en reel teksthistorie med indflettede spørgsmål til billederne og til historien. I virkeligheden giver den cue til, hvordan man bør læse med børn, indtil de er mindst 7 år gamle, da de inddrages hele tiden.

Det er en dejlig konkret bog, der både fortæller, hvorfor og hvordan man bør og kan øge børns sproglige opmærksomhed, giver konkrete forslag og historier til, hvordan det kan gøres og dermed åbner øjnene hos den voksne for, hvordan læsning med små børn bør gribes an. Mange pædagoger og forældre gør dette helt naturligt, men jeg er ofte stødt på fx pædagoger (ofte havde de selv læsevanskeligheder), som var kede af, at det ikke kunne læse »rigtigt« højt for børnene i børnehaven og vuggestuen og så i stedet har snakket med børnene om billederne eller selv måske digtet en historie over dem. Jeg har ofte fortalt dem, at det, de gjorde, var langt mere rigtigt og givende for børnene og deres sproglige udvikling, og her har vi så en bog, der tydeligt viser, at dette er den rette vej frem. Inddrag altid børnene aktivt i selve læsningen, det får de langt mere fornøjelse og samtidig sproglig læring ud af.

Bogen anbefales varmt til vuggestuer, dagplejer, børnehaver og småbørnshjem. Den er lige til at gå til!

*Audiologopæd Marie W. Bertelsen
It- og læsekonsulent, VUC Roskilde*

Jonna Mejlvang Astrup

Læseforståelse hos børn med autisme

*Læsepædagogens gule serie
nr. 70/2010
64 sider, kr. 138,00 incl. moms.
Bestilles på www.laeseapaed.dk*

Denne bog er en rigtig god beskrivelse af autisters særlige vanskeligheder med læseforståelse og ideer til, hvordan man arbejder med dem. Den har en dejlig overskuelig opsummering af den aktuelle forskning på området med tydelige tråde til praksis. Der findes næsten ingen litteratur på dette område, så derfor falder denne bog på et tørt sted!

Første del af bogen er en beskrivelse af læseforståelse med udgangspunkt i aktuel forskning. Læseforståelse defineres jf. Braaten: »Læseforståelse handler om at uddrage og skabe mening ved at undersøge og interagere med en skreven tekst«. Komponenterne i læseforståelse beskrives ud fra Scarborough som: baggrundsviden, ordforråd, sprogstrukturer, sproglig ræsonneren samt viden om tekster og skriftsprog. JA diskuterer, om alle komponenter er lige vigtige. Iflg. Braaten og Scarborough vil vanskeligheder med én komponent føre til vanskeligheder med den samlede læseforståelse. JA konkluderer, at forskerne er enige om, at ordforråd og baggrundsviden er de vigtigste elementer, men at der derudover ikke er nogen prioriteret rækkefølge.

Derefter kommer en beskrivelse af de særlige problemer med læseforståelse hos børn med autisme. Det pointeres, at der er store variationer indenfor autismspektret, og at man ikke kan generalisere, men at en vis generalisering er nødvendig for forståelsen. Autister forsøger ofte at få omverdenen passet ind i forudsigelige og nærmest pedantiske skemaer og har svært ved at afvige fra dette. De er ofte mindre optagede af helheden og mere optagede af detaljer. De har svært ved at abstrahere fra konkrete betydninger osv. De fleste børn med autisme har en god teknisk læsefærdighed, både mht. afkodning, fonologi, syntaks og grammatik, men de har ofte store vanskeligheder indenfor pragmatik og semantik. De grundlæggende forudsætninger for en god læseforståelse er altså markant reducerede. De har problemer med stort set alle komponenter af læseforståelsen, og det kan være svært at se, hvordan de skal kunne opnå en god læseforståelse ud fra Braatens definition.

Jonna Astrup har undersøgt læseforståelsen hos 6 autistiske børn med de samme prøver, som Dorthe Klint Pedersen har brugt til at teste læseforståelse hos »almindelige«

børn (Læserapport 44). Resultaterne viste afkodning over gennemsnittet, men læseforståelse markant under, især mht. ordforståelse og genrekendskab. Spørgsmålet er, om det manglende genrekendskab skyldes autisme eller manglende undervisning i dette område. Testene blev kombineret med spørgeskemaer, og her kom den manglende metakognition klart til udtryk. Både ud fra teorien og sine egne praktiske undersøgelser, opstiller JA derfor et mål for undervisning i læseforståelse for børn med autisme: »at støtte den selvstændiggørelse, som sætter eleven i stand til at hente information, det vil sige at kunne udvælge relevant information og at kunne omsætte den til livsnære handlinger«. Hun understreger igen, at børn med autisme er forskellige, og at der vil være autister, der kan nå længere end dette mål. Læreren centrale opgave bliver at formidle læsestrategier, som opbygger en selvstændighed i læsningen: at opbygge stilladser, der sikrer, at eleverne kan nå frem til den »nærmeste udviklingszone«. Børn med autisme kan godt opbygge en vis grad af læseforståelse, men de skal hjælpes til det. Her er det vigtigt at udnytte deres styrkesider, især mht. visuel støtte og struktur.

Hun kommer med konkrete forslag til undervisning og lægger vægt på, at især undervisning i forståelsesstrategier er omdrejningspunktet for undervisning af elever med autisme. De har ikke selv meta-kognitive strategier og skal derfor hjælpes til at styre deres egen forståelsesproces. Der skal undervises meget konkret i alle komponenter af læseforståelsen, og her henvises til bl.a. hyppig brug af billeder, film og konkrete materialer til aktivering af baggrundsviden, betydningskort til erhvervelse af et kvalitativt ordforråd samt skemaer til at få overblik over fortællestruktur. Derudover taler JA om, at det at ræsonnere sprogligt netop er særligt svært for børn med autisme. Hvis man tager højde for dette, kan man dog godt arbejde med området på

forskellige niveauer og med gradueret støtte.

Jeg vil varmt anbefale denne lille bog til alle, der arbejder med undervisning af autistiske børn og unge. Den forbinder på en overskuelig måde teorien med praksis og kommer med gode, velunderbyggede forslag til undervisning.

*Audiologopæd Natasha Epstein,
Faggruppeleder Læseafdelingen,
CSU-Slagelse*

Anne Haven og
Vibeke Rødsgaard-Mathiesen

Vejledning til forældre - børn med høretab i børnehave

*Videnscenter for Hørehandicap
2010
Kan downloades gratis på
www.hoerehandicap.dk eller
bestilles mod betaling af porto*

I forordet slås det fast, at der er sket store fremskridt indenfor det høretekniske område, hvilket betyder, at stort set alle børn uanset høretabets størrelse bliver funktionelt hørende. Dette medfører, at langt de fleste børn med høretab kommer til at gå i en almindelig børnehave, hvor man måske aldrig har haft børn med høretab før. Det er vigtigt at understrege, at det er forældrenes børn, og det er dem, der har ansvaret for barnet. Men i forbindelse med høretabet kan det være yderst påkrævet, at forældrene har mulighed for vejledning.

Bogen er hele vejen igennem bygget op med en beskrivende og forklarende tekst samt farvede »kasser« med anbefalinger. Bogen kommer rundt om de små og store ting, der er værd at vide, når man har et barn med høretab:

Det er vigtigt at fastslå, at vi hører med hjernen. Ørerne er kun vejen ad hvilken lyden bevæger sig til »høre hjernen«. For at hjernen kan blive stimuleret så godt som over-

hovedet muligt, skal det høretekniske udstyr altid fungere optimalt. Her er det forældrenes ansvar at tjekke dette hos børnehavebarnet.

For mange forældre kan det være svært at vurdere, om barnet har udviklet et alderssvarende sprog. Det er klart, at man kan sparre med pædagogerne om dette, men hvor hæftet foreslår, at man evt. kan få en talepædagog fra PPR på banen. Jeg vil vurdere, at dette er der brug for, hvis der er den mindste tvivl om ordforråd, udtale eller sprogets indholdsside – ikke mindst ved overgang fra børnehave til skole. Hvor man i hæftet taler om, at forældre til børn med høretab og sproglige vanskeligheder ofte bliver rådet til at støtte talesproget med tegn, så mener jeg, at dette er fortid. Jeg støder ikke på det i min daglige praksis.

Bogen lægger meget vægt på overgange, hvilket synes meget relevant, idet der ikke skal herske tvivl om, at forældre til børn med høretab opleves større nervøsitet, hver gang der sker et skift, f.eks. fra vuggestue til børnehave eller børnehaven til skole. Der peges meget fint på, at forældrene måske bør undersøge mere end blot en børnehaven og ud over akustik, opdeling på stuer, antal børn m.v. også skal spørge ind til, hvordan børnehaven ser sig i stand til at rumme de særlige udfordringer, et barn med høretab medfører. Der er dels noget med mavefornemmelse, og dels er et samspil med PPR rigtig vigtigt i lige denne situation. Når børnehaven er fundet, og barnet er startet, vil enhver forælder interessere sig for sit barns trivsel. Og her understreges det fint, at barnet med høretab først og fremmest er et barn som alle andre børn. Men dertil kommer, at barnet skal lære at mestre sin egen specielle livssituation, og til dette har barnet brug for hjælp, støtte og redskaber fra såvel forældre som børnehaven. For nogle børn med høretab vil der være brug for ekstra ressourcer til børnehaven, hvilket PPR går ind og vurderer. I visse tilfælde kan en tovhol-

der, der samler trådene, være en støttende foranstaltning.

I hæftet kommer man også ind på teknik. Selve høreapparatet eller Cochlear Implant er et lægeordineret hjælpemiddel, som kan videreudbygges med forskellige høretekniske hjælpemidler, som man søger over kommunen. I teksten læser jeg, at det er lidt lettere at få disse hjælpemidler, end det nogle gange viser sig i hverdagen. Og som det fint beskrives omkring både HA og CI samt hjælpemidler: det er forældrenes ansvar, at teknikken fungerer.

En ting er den faktuelle viden, som forældrene får på audiologisk afdeling og i kommunen, en anden ting er som forældre at komme på uddybende kurser omkring børn, sprog, hørelse m.v. Og en meget væsentlig ting er at møde forældre i samme situation som en selv.

Hæftet afsluttes med et fint appendiks omkring hørelse, høretab, genetisk udredning, audiogrammer, høreapparater og CI. Dertil kommer en nyttig ordforklaring og nogle gode referencer, om end jeg godt kunne have tænkt mig lidt flere referencer omkring sprogudvikling.

Hæftet kommer i sit forholdsvis beskedne format rundt omkring rigtig mange relevante emner for forældre til børn med høretab. Det er velskrevet på en let forståelig måde. Der er en fin balance mellem teknisk, faktuel viden og den mere følelsesmæssige side af at have fået et barn med høretab. Hæftet bør stå på boghylden hos alle forældre til børn med behandlingskrævende høretab og på ethvert PPR kontor.

Jeg er meget tilfreds med, at der flere gange gøres opmærksom på forældrenes ansvar. I disse tider med skiftende socialrådgivere og økonomiske stramninger er det meget vigtigt, at forældrene bliver advokater for deres børn.

Dette blev så et af de sidste hæfter, der blev udgivet fra Videnscenter

for Hørehandicap i centrets hidtidige form. Jeg vil afslutte med at bruge Anne og Vibekes ord:

Stol på at jeres barn har resurser og kan klare sig i livet, men det bliver lettere med god vejledning og rådgivning, bl.a. i form af denne bog.

Birgitte Franck

Anne Haven og
Vibeke Rødsgaard-Mathiesen

Vejledning til børnehave - børn med høretab i børnehave

Videnscenter for Hørehandicap
2010

Kan downloades gratis på
www.hoerehandicap.dk

Dette hæfte er bygget op på samme gode måde som forældrehæftet. Der er tale om en parallel opbygning, hvor de samme emner tages op og belyses, men nu med børnehavens pædagoger som målgruppe.

I forbindelsen med beskrivelse af sprog kunne jeg ønske, at de grundbegreber, der bruges blev beskrevet lidt nøjere eller var at finde under ordforklaring bag i hæftet.

Når det drejer sig om at få uddybet viden om hørelse og høretab, burde man nok nævne de landsdækkende institutioner med deres kursustilbud og pædagogiske vejledning

I beskrivelse af hverdag i børnehaven kommer man i hæftet fint ind på støtte og hensyn fra omgivelserne. Jeg kan nogle gange være i tvivl om hvorvidt det altid lykkes, ud fra de muligheder der er hverdagen i mange institutioner nu.

Afsnittet om støj har en høj prioritet og beskriver indgående, hvordan man bør tænke støjdæmpende tiltag ind i børnehaven hverdagen.

Der kan ikke fokuseres nok på *trivsel*, når der tænkes på børn med høretab, og her er det klart børne-

havens voksne, der må lave de daglige iagttagelser – gerne ud fra en erhvervet specialviden.

I forbindelse med børn med særlige behov og støtte, understreges det i hæftet, at det er vigtigt at hjem og børnehaver trækker på samme hammel og at der løbende evalueres på de mål, der er sat omkring barnets sproglige, sociale og kognitive udvikling.

I hæftet fremgår det, at mange forældre er bekymrede for, om institutionen har den fornødne viden og opmærksomhed på høreproblemerne – hvilket er forståeligt. I denne forbindelse er det vigtigt med møder for forældre og institution i fællesskab.

I hæftet beskrives et ofte tilbagevendende dilemma, nemlig at mange forældre kan føle lyst til at kontrollere, men på den anden side holder sig tilbage. Derfor er det vigtigt, at samarbejdet mellem hjem og børnehaver bygger på løbende åbenhed og dialog.

Hæftet er en førstehjælp til børnehavepersonalet og en god førstehjælp, men ofte vil det være yderst relevant, at de professionelle får udbygget deres viden om høretab og de konsekvenser, det måtte have for barnet, ved at deltage i relevante kurser.

Forfatterne peger meget relevant på, at et barn godt kan have vanskeligheder ud over høretabet.

Der er helt oplagt, at enhver pædagog/ institution, der har et barn med høretab i sin gruppe, bør have hæftet stående. Og da der løbende, specielt i vinterhalvåret, er børn med mellemøreproblemer i institutionerne, så er der også viden og værktøjer, som man kan have glæde til denne gruppe børn.

Bogens sidste 20 sider er de samme som i forældredugaven. De 2 hæfter supplerer hinanden og giver forældre og pædagoger en fælles grundviden, og det er vigtigt.

Birgitte Franck

ALF's bestyrelse

Formand:

Trygve Andersen
Bogensevej 430
5270 Odense N
Tlf. 6597 8580 / 2128 4190
trygveandersen@mail.dk

Næstformand:

Marianne Thorsen
Råvænget 36
3460 Birkerød
Tlf. 3810 7581
marianneaaenthorsen@yahoo.dk

Kasserer:

Helle Bylander
Tjærebyvej 25
4000 Roskilde
Tlf. 2180 3463
hbylander@hotmail.com

Inge Malmberg
Knudevejen 7
8362 Hørning
Tlf. 8692 3334
ingemalmberg@knudenet.dk

Bestyrelsesmedlem, sekretær:

Birthe Høier
Hjarupvej 17
6200 Aabenraa
Tlf. 2332 9203
birthe-hoier@freelancefilm.dk

1. suppleant:

Bente Reimann Jensen
Nordmarksvej 3
4621 Gadstrup
Tlf. 4619 0360
bentereimann@mail.dk

2. suppleant

Lotte Johansen
Jagtvej 19, 4.
5000 Odense C
Tlf. 4036 1630 / 2479 4846

Webmaster:

Lone Andersen
Markhaven 31d
5320 Agedrup
Tlf. 6610 0021
lonespost2@hotmail.com

Læs bestyrelsens skriftlige beretning
før årets generalforsamling
på
www.alf.dk

Indhold

- 3 | LEDER
- 4 | *Jesper Dammeyer, Susanne Carstensen, Bente Karlshøj og Eva Knudsen:*
Udvikling af dialogisk kompetence hos børn med CI
- 11 | *Steen Fibiger:* Mine 60 år sammen med taleforsorgen
- 24 | *Rikke Vang Christensen:* Om dokumentation og faglige kvalifikationer i børnelogopædien
- 29 | *Åse Ørsted:* Integrativ stemmeterapi
- 35 | ANMELDELSER

Forsideillustration: International Kongres for Logopædi og Foniatri 1936, Statens Institut for Talelidende. (Foto: Svend Smiths fotoarkiv).

DANSK AUDIOLOGOPÆDI

47. årgang • Marts 2011 • Nr. 1

Fagblad for tale-, høre- og læsepædagoger. Udgives af Audiologopædisk Forening

Redaktør (ansv.): Natasha Epstein, Årslev Engvej 1, Sønderup, 4200 Slagelse.
Tlf. 2876 4727. E-mail: ne@csu-slagelse.dk

Redaktionsmedl.: Marie Bertelsen, Tofte-Åsen 6a, Rågeleje, 3210 Vejby. Tlf. 4871 4149/2094 5471
Ulla Lahti, Mellemvangen 21, 3400 Hillerød. Tlf. 4824 0964

Sats & tryk: AMH GRAFISK, 6823 Ansager

DANSK AUDIOLOGOPÆDI udkommer fire gange årligt - i marts, juni, september/oktober og december. Manuskripter skal være redaktionen i hænde senest hhv. 1/2, 1/5, 15/8 og 1/11.

Priser pr. 1.10.2007: Institutionsabonnement: kr. 500,-. Privat abonnement: kr. 350,-.
Abonnement i udlandet: kr. 500,-. Løssalg: kr. 100,- pr. nr.

Annoncepriser pr. 1.10.2007, excl. moms: Omslagets s. 2: 1800,-. 1/1 side: 1500,-.
1/2 side: 900,-. 1/1 spalte: 900,-. 1/2 spalte: 750,-. Farvetillæg 1/1 side: 3750,-. Farvetillæg 1/2 side: 2100,-.
Ved annoncering i samtlige numre i en årgang gives en rabat på 10%.

Annoncestr.: 1/1 side til kant (3 mm besk.) 210x280 mm. 1/1 side 170x242 mm. 1/2 side 170x121 mm.

Oplag: 1200. © Forfatteren og Audiologopædisk Forening.

Eftertryk - også i uddrag - kun med forfatterens og redaktionens skriftlige tilladelse.

Abonnement m.v.
Alf/Hjælpemiddelinstuttet
Gregersensvej 3i, 2630 Taastrup
Tlf. (man-tir 13-14): 33793817
E-mail: alf@alf.dk

Audiologopædisk Forening:
v/ formand: Trygve Andersen
Bogensevej 430, 5270 Odense N
Tlf. 6597 8580 / 2128 4190
E-mail: trygveandersen@mail.dk

ISSN 0105-7200